

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ЗАПОБІГАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Методичні рекомендації

Колектив авторів

Дніпро
2024

УДК 343.91 : 344.13

З-33

*Рекомендовано науково-методичною
радою Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 15.11.2023)*

РЕЦЕНЗЕНТИ

доктор юридичних наук, професор **Ігор МЕДИЦЬКИЙ** – професор кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Сергій СЕВЕРИН – начальник 3-го відділу (боротьби з екстремістськими та радикальними ОЗГ) УСР в Дніпропетровській області ДСР Національної поліції України, підполковник поліції.

З-33 Запобігання колабораційній діяльності : метод. рекомендації / О. С. Юнін, В. С. Березняк, В. В. Шаблистий, А. В. Макашов та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 72 с.

ISBN 978-617-8035-73-0

У методичних рекомендаціях досліджено поняття та сутність колаборації, кримінологічну характеристику колабораційної діяльності, причини та умови колабораційної діяльності, питання запобігання колабораційній діяльності.

Рекомендації розроблено на основі аналізу вітчизняного законодавства, наукової та публіцистичної літератури з урахуванням власних думок та практичних пропозицій авторів, судової практики.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), здобувачів вищої освіти ВНЗ, у яких готують правників, працівників правоохоронних органів.

ISBN 978-617-8035-73-0

© Автори, 2023
© ДДУВС, 2024

АВТОРИ:

Юнін О. С. – д.ю.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, перший проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Березняк В. С. – д.ю.н., с.н.с., завідувач кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Шаблистий В. В. – д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Макашов А. В. – к.ю.н., начальник відділу УСР в Дніпропетровській області ДСР Національної поліції України, підполковник поліції;

Каторкін Р. А. – доктор філософії, старший науковий співробітник наукової лабораторії соціологічних та кримінально-правових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Ткач Ю. О. – ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Вільхова Є. М. – інспектор відділу ювенальної превенції Управління превентивної діяльності ГУНП України у Дніпропетровській області, старший лейтенант поліції.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1. Поняття та сутність колаборації	7
Розділ 2. Кримінологічна характеристика колабораційної діяльності.....	16
Розділ 3. Причини та умови колабораційної діяльності	21
Розділ 4. Запобігання колабораційної діяльності.....	42
Список використаних джерел.....	67

ВСТУП

Суверенна і незалежна, соціальна, правова та демократична держава – так характеризується Україна у статті першій Основного Закону¹. Від зазначених ознак держави залежить суспільний лад і порядок на її території, безпека і умови життя населення, рівень цивілізованості та гуманності, дія загальноновизнаних правил та заходів відповідальності за їх порушення, кількість випадків протиправних діянь і моральні якості кожної людини особисто. Стан захищеності державного суверенітету, демократичного конституційного ладу, територіальної цілісності й інших національних інтересів від потенційних і реальних загроз – охоплює визначення національної безпеки України².

Держава як інструмент забезпечення прав і свобод людини, що має власну територію, народ, суверенітет, державні органи³, законодавство – нерідко зазнає агресивних і протиправних посягань на національну безпеку у вигляді шпигунства, диверсії, державної зради чи спроб насильницької зміни конституційного ладу. За злочини проти основ національної безпеки України передбачена кримінальна відповідальність Розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України, який має назву: «Злочини проти основ національної безпеки України».

З початком відкритого воєнного нападу 24 лютого 2022 року на Україну⁴, з'явилась необхідність оновлення чинного законодавства шляхом його доповнення новими нормами, оскільки значно збільшилася кількість тяжких і особливо тяжких кримінально протиправних⁵ діянь і змінився їх характер. За даними ЗМІ: впродовж пів року кількість умисних вбивств, порівняно з 2021 роком, збільшилася на 9,1 %. Зросла і кількість кримінальних правопорушень, характерних саме для правового режиму воєнного стану та військових дій на території України. Серед переліку

¹ Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 28.09.2022).

² Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018р. № 31. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 28.09.2022).

³ Теорія держави і права/ за ред. Ю. А. Ведернікова. Дніпро: ДДУВС, Ліра ЛТД, 2016. 480 с.

⁴ Українська газета «ІзбірКом». Хроніка війни: повномасштабне вторгнення в Україну. URL : <https://izbirkom.org.ua/publications/politika-8/2022/hronika-vtorgnennya-rosiya-zatverdila-vvedennya-vijsk-na-shid-ukrayini/> (дата звернення 28.09.2022).

⁵ Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». У поліції кажуть, що рівень злочинності за півроку впав на 25 %. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3537526-u-policii-kazut-so-riven-zlocinnosti-za-piv-roku-vpav-na-25.html> (дата звернення: 28.09.2022).

доповнень норм кримінального законодавства особливе місце займає стаття 111¹ Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність».

Актуальність дослідження колабораційної діяльності, особистості колаборанта, чинників детермінації та умов вчинення зазначеного кримінально-протиправного діяння ґрунтується на ризику зміни конституційного ладу в Україні, правового режиму у державі, посяганні на цілісність території та суверенітет України. Результати дослідження позитивно вплинуть на своєчасне виявлення, протидію та попередження колабораційної діяльності, що в свою чергу, забезпечить захищеність державних інтересів та національної безпеки України в цілому, сприятимуть збереженню існуючої держави – України з усіма її складовими (територія, народ, правовий демократичний режим, суверенітет та інше).

Зокрема, сьогодні питання боротьби з колабораціонізмом нарешті отримало належне законодавче вирішення. Початок відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України спонукав Верховну Раду України до реалізації одного з наступних варіантів криміналізації колабораційної діяльності.

Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111¹ згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-XI від 03.03.2022. Помітною відмінністю зазначеної норми від інших у Розділі I Особливої частини КК України є поява кримінальних проступків (у 1 та 2 частинах ст. 111¹ КК України). Тобто, до внесення доповнень у Кримінальний кодекс України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність у Розділі I Особливої частини були лише діяння, що класифікуються, відповідно до ст. 12 цього ж кодексу, як злочини різної тяжкості. Стаття 111¹ КК України складається з 8 частин із діяннями, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність: від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 років до довічного позбавлення волі⁶. Завдяки свої особливості у будові з 8 частин – стаття охоплює значну кількість противної діяльності різного характеру та інтенсивності. Також відмінність від інших норм Розділу I Особливої частини ККУ полягає у тому, що колабораційні діяння вчиняються саме в умовах окупації чи агресії⁷. Нова стаття 111¹ Кримінального кодексу України охоплює широке коло кримінальних правопорушень, пов'язаних зі співпрацею з державою-агресором, з метою запобігання та протидії цьому явищу.

⁶ Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131.

⁷ Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. ГО «Вектор прав людини», Київ, 2022. URL : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46990/1/Kravchuk_Bondarenko_Art._111-1_CCU.pdf (дата звернення: 28.09.2022).

РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КОЛАБОРАЦІЇ

Наукові роздуми про значення терміну «колабораціонізм» постійно доповнюються новими інтерпретаціями та характерними рисами його різновидів. Варто зазначити, що термін «колабораціонізм» з'явився значно пізніше, ніж саме явище, яке існує стільки, скільки існують люди і війни.

Зазначимо, що термін «колабораціонізм» з'явився набагато пізніше ніж саме явище, яке існує стільки ж, скільки існує людство і війни. У перекладі з французької (*collaboration* – співпраця, співробітництво) він означає добровільну, свідому співпрацю з окупаційною владою та її всіляку підтримку. Маршал Філіпа Петена вважається автором цього терміну після того, як у липні 1940 року національними зборами проголосили главою французької держави і призвав підтримати нацистську Німеччину. У його інтерпретації термін «колабораціонізм» не мав негативного значення, а навпаки, він обумовлював необхідність добровільної співпраці держави з окупантами⁸.

Термін «*collaboration*» часто вживається в англійській мові в загальному, нейтральному значенні співпраці, для означення ідеологічно мотивованої підтримки окупаційної влади елітами використовують термін «колабораціонізм» (*collaborationism*). В умовах війни цей термін набуває переважно негативного значення, саме тому були сформувався підходи, які надають свою змістовну характеристику терміну і виокремлюють критерії за якими його слід аналізувати⁹.

Таким чином, «колаборація» не тотожна «колабораціонізму», оскільки це спільний трудовий процес людей або організацій, які об'єднані спільними, а «колабораціонізм» має негативну конотацію і передбачає обов'язкову наявність шкідливої користі, власної вигоди.

Тлумачення поняття «колабораційна діяльність» здійснюють як іноземні правники, так і вітчизняні науковці. Як явище колабораціонізм зародився у ході наполеонівських воєн – перших у Європі масштабних воєн між націями, а не династіями. Вперше поняття «колабораціонізм» у позитивному сенсі використав французький маршал Філіпп Петен, який очолював режим «Віші» та закликав 30 жовтня 1940 французів до співпраці з нацистською Німеччиною. Під час 2-ї світової війни

⁸ Чальцева О. М. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. ISSN 2519-2949 (Print); 2519-2957 (Online) «ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ» 2 – 2022. С. 56-60.

⁹ Там само

колабораціонізм був присутнім практично у кожній окупованій агресором чи іншій тоталітарній країні, тому термін швидко увійшов до інших мов, але у негативному сенсі. У суспільній думці Франції згодом також почало переважати негативне його сприйняття. У часи існування радянського союзу ця проблема часто ігнорувалась та не визнавалась, адже це було неприпустимо оскаржувати морально-політичну єдність радянського суспільства, тому даний термін вживався для пояснення співпраці окремих режимів Західної Європи з гітлерівцями у військово-політичних питаннях. Кримінальне законодавство тогочасного СРСР розглядало дані вчинки у контексті «зради батьківщини» чи «пособництва». Лише після становлення незалежності України, вітчизняні правники почали активно вивчати дане питання. Одним з першопрохідців став Потильчак Олександр Валентинович, який ввів дане поняття в науковий обіг. О. Потильчак досліджує причини співпраці місцевого населення з окупантами в економічній сфері, доводячи, що до цих дій змушувала загальна трудова повинність і тиск життєвого середовища. Тому цих людей не можна в повному розумінні віднести до колабораціоністів. Натомість дослідники пропонують використовувати терміни «вимушена» та «добровільна» колаборація¹⁰.

Отже, колабораціонізм Я. Грицак трактує як співпрацю населення підкореної країни з окупаційним режимом. Німецька окупація її жорстокого режиму призвела до безпрецедентного масштабу колабораціонізму. Для місцевих стоїть питання не «співпрацювати чи не співпрацювати?», а як «вижити?». Співпраця тільки збільшує шанси на виживання. Ступінь співпраці визначає не поневолений народ, а влада при окупаційних адміністраціях. Види корпоративізму Я. Грицак визначає як примусовий, добровільний та ідеологічний. Він зазначив, що навіть євреїв, засуджених до винищення, змушували створювати єврейські ради та поліцію для виконання німецьких наказів у гетто. Співпраця не обов'язково означає солідарність із фашистською ідеологією та практикою. Я. Грицак, говорячи про колабораціонізм з ідеологічних міркувань, наголошує, що такий колабораціонізм не домінує в українському варіанті. Дослідники погодилися з Джоном Армстронгом, який дійшов висновку, що український колабораціонізм є найбільш яскравим прикладом домінування расової мотивації. За словами Я. Грицака, український колабораціонізм має також територіальний вимір. За його словами, єдиним регіоном України, де німці дійсно заохочують співпрацю, є Галичина. Але й тут вона має досить умовну ознаку, оскільки ні Польща, ні СРСР для західних

¹⁰ Потильчак О. В. Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944). Київ : УДПУ ім. М. П. Драгоманова, 1997. 29 с.

українців не є «своєю країною»¹¹.

Оскільки колабораціонізм є багатограним явищем, у науковій літературі на основі історичних фактів з різних держав, виокремлюють його види і аналізують різноманітні прояви співпраці з окупантами. На думку українського дослідника Є. Письменського, для більш точного розмежування колабораціонізму, необхідно враховувати, що колабораціоністська діяльність за певних соціально-історичних умов мала свою специфіку залежно від окупованої країни. Ця специфіка визначалася, серед іншого, тактикою окупанта; тривалістю окупації; станом економічного і політичного розвитку тієї чи іншої країни в довоєнний час (економічні проблеми, політична криза, відсутність демократичних засад організації суспільства тощо); ступенем залученості до співпраці державних і громадських діячів та впливових соціальних груп, її метою, а також сприйняттям цієї співпраці на різних щаблях суспільства¹².

Зауважимо, що сучасне поняття колабораціонізму є змістовним соціально-психологічним та етичним явищем-феноменом, що охоплює деякі із форм державної зради-співробітництва населення з окупаційною владою, її представниками, країною-агресором через різноманітні дії у військовій, економічній, політичній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності. Загальною метою колабораційної діяльності є завдання значної шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та безпеці країни¹³. Проаналізувавши вищезазначене, можна виділити основні риси та загальні ознаки колабораціонізму, серед яких можна виділити наступні:

- наявність суб'єктів колабораційної діяльності, а саме:
 - 1) «колаборантів», тобто громадянина чи групу громадян, що співпрацюють з державою-агресором й завдають шкоди державному суверенітету країні, громадянами якої вони є;
 - 2) країну/представників країни-агресора з якою відбувається безпосередня співпраця;
 - 3) – чітко виражений характер завдання шкоди державному суверенітету й територіальній цілісності через різноманітні форми

¹¹ Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: [навч. посібник]. Київ: Генеза, 1996. 360. С. 232–234.

¹² Письменський Є. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис Северодонецьк : Румянцева Г. В., 2020. 120 с.

¹³ Янішевська К. Д., Крисько А. С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 4(56) 2022. С. 71-76.

здійснення колабораціонізму¹⁴.

Що стосується видів колабораціонізму залежно від бажань та переконань, які мають на меті громадяни, то найбільш поширеною серед науковців є наступна класифікація на: вимушений, добровільний та ідеологічний.

1. Вимушений колабораціонізм – здійснення співпраці з окупаційною владою не з проявів власного бажання, так, наприклад, під час Другої світової війни на окупованих територіях створювалися так звані «єврейські гетто», де примусово німецьким командуванням формувалися з числа євреїв місцеві адміністрації – юденрати та поліцейські підрозділи, що виконували вказівки наглядців. Проте, участь у так званих юденратах та поліцейських підрозділах з числа жителів гетто не гарантувала врятованого життя «вимушеним колаборантам», а лише відтермінувала їх страшний кінець.

2. Добровільний колабораціонізм – форма колабораційної діяльності, за якої населення за власним бажанням і власними переконаннями співпрацює з країною-агресором задля завдання шкоди державному суверенітету та територіальній цілісності країни. Прикладом цього може бути добровільна служба у військових формуваннях країни-агресора, допомога окупаційним адміністраціям і т.д.

3. Ідеологічний колабораціонізм. За переконаннями частково спільна з двома попередніми формами колабораціонізму, адже вимушено відбувається через ідеологічні переконання, але й поєднуються добровільним характером безпосередньої діяльності¹⁵.

Наразі О. Гончаренко виокремлює такі види колабораціонізму:

1. Воєнний колабораціонізм, який є одним із найпоширеніших та найвідоміших способів співпраці з окупантами: служба у військових підрозділах ворога, поліцейських органах, каральних структурах, розвідка, надання певної військової інформації, допомога противнику зі зброєю в руках. Так наприклад, військові однієї країни в силу власних переконань або примусово ставали в ряди іншої держави та допомагали їй військовим шляхом.

2. Політико-адміністративний колабораціонізм, який проявляється шляхом співпраці з окупаційними органами влади. Наприклад, у часи Другої світової війни у невеличких сільських населених пунктах

¹⁴ Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. Право України. 2020. URL : <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf> (дата звернення: 02.11.2022).

¹⁵ Колабораціонізм. Міжнародний досвід регулювання, правові механізми та санкції. Інформ.-до-слідн. центр при Верхов. Раді України, 2021. 4 с. URL : https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XD9Z.pdf (дата звернення: 02.11.2022).

призначались спеціальні старости, які надавали інформацію відповідним військовим формуванням, співпрацювали з країною-агресором. Сьогодні ця практика теж застосовується, під час збройних конфліктів на окупованих територіях країною-агресором призначається не лише власні представники для здійснення керівництва територією, але й певний відсоток місцевого населення-колаборантів для кращого функціонування усіх процесів життєдіяльності та кращої взаємодії з місцевими.

3. Побутовий колабораціонізм, який є однією з найпростіших форм колабораційної діяльності, і полягає у встановленні товариських, дружніх відносин між окупантами та місцевим населенням¹⁶.

4. Економічний колабораціонізм, за якого передбачається застосування співробітництва у різноманітних сферах та галузях економіки. Будь який людський ресурс під час війни є вкрай важливим, проте розраховувати лише на робочу силу без навичок та вмій – є неправильним. Тож, навіть у часи війни важливим є пошук професійних кадрів: інженерів, сільськогосподарських фахівців, кваліфікованих спеціалістів. Зокрема, важливим є співробітництво з усіма сферами економіки, тобто з власниками різноманітних підприємств, керівників структур, головними фахівцями, які дають змогу ефективно налагодити роботи на економічно важливих під час війни спорудах та базах.

5. Культурно-духовний колабораціонізм. Важливим важелем під час війни, збройного конфлікту або ж навіть просто звичайної підтримки тоталітарного та суворого режиму в країні є пропаганда та культурно-духовна робота з населенням. У контексті колабораційної діяльності це також є поширеним методом взаємодії місцевого населення з окупаційною владою – шляхом залучення місцевих колаборантів до просвітницько-культурної роботи та так званого «промивання мізків». Однією з найпоширеніших форм культурного співробітництва була діяльність окупаційної преси в Україні. Багато газет і журналів так чи інакше допомагали нацистам і їх союзникам деморалізувати, дезорієнтувати і відверто вводити в оману місцеве населення. Також цей вид колабораціонізму своє втілення реалізовував й на базі музейних установ, театрів, бібліотек, церков та інших закладів культури

¹⁶ Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. Чтиво.2019. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Honcharenko_Oleksii/Problemy_instytutsiinoho_vyznachennia_termina_kolaboratsionizmu_i_oho_vydiv_ta_oznak.pdf?PHPSESSID=o001hmfhdenos08s30k2n465r4 (дата звернення: 04.11.2022).

тодішнього місцевого населення¹⁷.

До речі, у незалежній Україні питання колабораціонізму гостро постало в 2014 р., коли Крим був анексований і воєнним шляхом була окупована російською федерацією частина Донецької і Луганської областей. Саме тоді в політичний дискурс України повернувся наратив колабораціонізм і розпочався процес юридичного оформлення колабораційної діяльності. Юридично процес оформлення законів розпочався з 2014 року. Тоді у в статті 10 проекту Закону «Про забезпечення прав та свобод та правовий режим на тимчасово окупованій території» було заявлено про співпрацю з державою окупантом, проте слово «колабораціонізм» автори проекту не використовували. У 2019 р. Верховна Рада ухвалила в цілому законопроект «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» (№ 7186). Слід зауважити, що всі спроби унормування закону про колабораційну діяльність були не завершеними, проекти мали розмиті формулювання, не було чіткого розмежування між видами колаборації. Проблемою також було і те, що в політична еліта проросійського спрямування в Україні досить впевнено і безкарно саботувала прийняття цих законів в будь який із версій.

Актуалізація питання колабораціонізму в українському суспільстві з початком незалежності була пов'язана насамперед із переглядом історичного минулого без радянського потрактування. Умови колабораціоністської діяльності в часи Другої світової війни на території, України яка не мала своєї державності кардинальним чином відрізнялась від сьогоденного моменту. Сучасна історія колабораціонізму розпочалась з 2014 р. з початком війни російської федерації проти України. Формування нормативної бази щодо колабораційної діяльності та, зокрема, чіткої практики покарань за злочини не носило в Україні до 2022 р. системного і чітко визначеного характеру, що не могло не відбитися на однозначному ставленні до цього феномену в суспільстві. До позитивів того часу можна відмітити саме актуалізацію цього питання в засобах масової інформації і

¹⁷ Горобець В. Економічний та культурний колабораціонізм: формула співпраці. *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал*. 2020. URL : https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-84-106.pdf (дата звернення: 04.11.2022).

початок дискурсу в суспільстві¹⁸.

Основний закон України у першій статті визначає, що наша держава є суверенною. Кримінально-правові норми покликані забезпечити їх захист¹⁹. Одна з них спрямована на безпосереднє запобігання колабораційній діяльності – стаття 111¹ КК України²⁰.

Суспільна небезпека цього кримінального правопорушення полягає порушенні зовнішньої безпеки України, її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, обороноздатності, державної, економічної чи інформаційної безпеки.

В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації колабораційна діяльність зовсім не рідкісне явище, адже ця країна десятиліттями впроваджувала свою політику на нашій території і люди, не розуміючи, яке діяння вони вчиняють, створюють реальну загрозу Національній безпеці.

Законом України від 03 березня 2022 року № 2108-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» доповнено Кримінальний кодекс України статтею 111¹ «Колабораційна діяльність». Впродовж свого недовгого існування вже була чимала кількість вироків суду.

Відповідно до роз'яснення щодо особливостей визначення ознак колабораціонізму працівників окремих сфер діяльності від 07.07.2022 р. № 18086/5/12-2022 колабораційна діяльність це співпраця населення або окремих громадян держави з ворогом в інтересах останнього та на шкоду своєї держави²¹. Також, спеціально разом з ст. 111¹, було внесено зміни до статті 55 КК України де зазначається, що особа може бути позбавлена права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в якості основного або додаткового покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111¹, 111² КК України на строк від десяти до п'ятнадцяти років²². Це суттєве збільшення строку,

¹⁸ Чальцева О. М. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. ISSN 2519-2949 (Print); 2519-2957 (Online) «ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ» 2. 2022. С. 56-60.

¹⁹ Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січня 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.11.2022).

²⁰ Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 19 серпня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.11.2022).

²¹ Роз'яснення щодо особливостей визначення ознак колабораціонізму працівників окремих сфер діяльності : Роз'яснення від 07.07.2022 р. № 18086/5/12-2022.

²² Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 19 серпня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.11.2022).

порівняно з іншими правопорушеннями, що містять у своїй санкції позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, проте це необхідність задля забезпечення національної безпеки України.

Зі змісту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 року № 2108-IX випливає те, що його завданням є:

1) заборона доступу до порад, що пов'язані із виконанням державних функцій, чи функцій в органах місцевого самоврядування, строком до 15 років;

2) встановлення інших видів покарань для осіб які співпрацюють з державою-агресором, їхніми органами чи воєнізованими формуваннями;

3) ліквідація юридичних осіб, чії посадові особи співпрацювали з органами держави-агресора, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за вчинення даного діяння. Варто зауважити, що на сьогоднішній день у кримінальному законодавстві європейських держав немає такого правопорушення як колабораційна діяльність, що не дивно, адже для держав, де не ведуться на їх території бойові дії, цілком вистарчає кримінальної відповідальності з державну зраду. Однак виключенням є Литовська Республіка де згідно з ст. 120 Кримінального кодексу Литовської Республіки²³, громадянин Литовської Республіки, який в умовах окупації чи анексії допомагав незаконним державним структурам встановити окупацію чи анексію, придушував опір литовського населення або іншим чином допомагав незаконному уряду діяти проти Литовської Республіки несе кримінальну відповідальність. Порівнюючи цю статтю з варіантом у українському кримінальному законі, можна зробити висновок, що їхній варіант не настільки повно та всесторонньо розкритий, тому що не виникало підстав для її застосування.

Особливо важливо відзначити, що назва статті важлива для того, щоб відрізнити її від інших кримінальних правопорушень, особливо від державної зради. Окрім цього в умовах окупації (це, однак, не означає, що кримінальне правопорушення не може бути вчинений за межами окупованої території. Наприклад, особа, яка перебуває за кордоном, може здійснювати господарську діяльність в Україні у співпраці з державою-агресором (ч. 4 ст. 111¹ КК України).

Також у формі співпраці з державою-агресором. Характерною

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. URL : https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=66150 (дата звернення: 11.10.2023).

ознакою співпраці є її добровільний характер, хоча вона зазначена у ст. 111¹ КК України лише щодо п'яти форм зазначеного кримінального правопорушення. Співпраця може бути спрямоване на сприяння здійсненню збройної агресії та тимчасової окупації, уникнення відповідальності певних осіб за здійснення такої агресії та окупації тощо.

З наміром завдати шкоди державі Україна, її патріотам або союзникам. Хоча співпраця (взаємодія) згадується лише в ч. ч. 4 та 6 ст. 111¹ КК України, у всіх інших частинах цієї статті обов'язковою ознакою діяння є також відверта чи прихована співпраця з державою-агресором (у тому числі через незаконні органи створені на окупованих територіях). Усі чотири зазначені ознаки дають змогу відмежувати діяння (хоча іноді й недостатню) від злочинів, передбачених ст. ст. 111 та 436² КК України.

Таким чином, колабораційна діяльність карається статтею 111¹ КК України. Це кримінальне правопорушення посягає на основи національної безпеки України, що в умовах воєнного часу створює суттєву небезпеку нашій державі, тому внесення даної статті до кримінального законодавства допомагає вирішити проблеми з громадянами, які допомагають ворогу у встановленні окупаційних адміністрацій.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з найактуальніших проблем в Україні сьогодні є кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Вони становлять найбільшу небезпеку, оскільки наслідки їх вчинення зачіпають не лише державу, на території якої вони були скоєні, а й увесь світ. До таких кримінальних правопорушень належать колабораціонізм, воєнні злочини, кримінальні правопорушення проти людяності, геноцид, екоцид тощо.

Поява в українському суспільстві такого суспільно небезпечного явища, як колабораціоналізм, була спричинена повномасштабною російсько-українською війною 24 лютого 2022 року. На тлі війни держава була змушена внести зміни до КК України, якими криміналізувати поведінку громадян України, які свідомо та добровільно почали співпрацювати з ворогом²⁴.

Водночас кримінологічна наука досі не досліджувала склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111¹ КК України, цьому є певне пояснення. З одного боку, перші затримання колаборантів після звільнення наших територій, окупованих державою-агресором, ще не можуть відобразити реальну картину складу цього кримінального правопорушення та його якісних і кількісних показників, а також розкрити кримінологічну характеристику особи, яка його вчиняє, тому відсутні загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи щодо запобігання колабораційної діяльності в майбутньому. З іншого боку, перші судові вироки за цією ст. 111¹ КК України виявляють певні правові колізії, які виникають при відмежуванні цього кримінального правопорушення від іншого, зокрема державної зради за ст. 111 КК України та правильній кваліфікації.

Як зазначає Іван Богатирьов, розглядаючи кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111¹ КК України, у кримінологічному вимірі, ми повинні насамперед розуміти, з ким ми дружимо, хто поруч з нами і чого можна очікувати від сусіда чи знайомого в умовах російсько-української війни. Співпраця колаборанта з ворогом є одним із проявів ненависті до України та вихваляння «руського мира». Безперечно, Верховна Рада України вчасно внесла відповідні доповнення та зміни до КК України, де з'явилася нова ст. 111¹ КК України «Колабораційна діяльність». Таким чином, суб'єктом цього злочину може бути

²⁴ Богатирьов І. Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне право № 1(49)*. 2023. С. 57-64.

громадянин України²⁵.

Отже, злочинна діяльність колаборанта проявляється, зокрема, у таких формах:

– публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України;

– добровільне зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

– здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти;

– передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора;

– добровільне зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, зокрема в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

– організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором

²⁵ Там само.

та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах;

– добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України²⁶.

Форми злочинної діяльності колаборанта, перелічені у ст. 111¹ КК України, свідчать про те, що будь-яка з них може здійснюватися ним у публічних місцях, у спілкуванні з друзями та сусідами, у закладах освіти, у засобах масової комунікації, під час проведення з'їздів, круглих столів, конференцій тощо.

Публічним також є поширення закликів або висловлювання заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі «Інтернет»²⁷.

Отже/до того ж/таким чином, ілюструємо один із прикладів: «розсекречувала місцезнаходження засобів ППО і радіоелектронної розвідки ЗСУ – викрито мешканку Краматорська. За процесуального керівництва Донецької обласної прокуратури мешканці смт Ясна Поляна м. Краматорська повідомлено про підозру у колабораційній діяльності (ч. 7 ст. 111¹ КК України). За даними слідства, у червні та липні 2023 року жінка надсилала через Telegram своєму родичу – співробітнику «мдб днр» інформацію. Дані стосувалися місцезнаходження військової техніки й особового складу підрозділів Збройних Сил України, що займають оборонні позиції у містах Краматорську і Слов'янську. Підозрювана фіксувала місця дислокації українських захисників, розташування блокпостів, засобів ППО та радіоелектронної розвідки. Також вона повідомляла йому напрямки руху автомобільної техніки ЗСУ, зокрема, бензовозів та інформувала про результати влучань. Для передачі даних жінка використовувала голосові, текстові повідомлення, а по деяких об'єктах, що найбільше цікавили окупантів, додатково надсилала фото й

²⁶ Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. станом на 05.10.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=стаття+143#w2_1 (дата звернення 14.10.2023).

²⁷ Богатирьов І. Знач. твір.

відеозаписи. За два місяці підозрювана передала до «мдб» фейкової республіки 16 таких повідомлень. Наразі їй обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Досудове розслідування – ГУ СБУ в Донецькій та Луганській областях»²⁸.

До речі, у сучасній юриспруденції колабораційну діяльність слід розглядати як суспільно небезпечне протиправне діяння (злочин), вчинене громадянином України на окупованих ворогом територіях в його інтересах та на шкоду нашій державі. Щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 111¹ КК України, слід зазначити, що в деяких частинах цієї статті суб'єкт взагалі не згадується, тому слід погодитися з точкою зору вітчизняних вчених В. Кузнєцова та М. Сийпюкі, що суб'єктом розглядуваного кримінального правопорушення має бути громадянин України. Як пише А. Левчук-Микитюк, особа вважається громадянином України, доки це громадянство не буде позбавлено у встановленому законом порядку.

Це означає, що суб'єктом колабораційної діяльності за ст. 111¹ КК України є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, є громадянином України та вчинила злочин в умовах російсько-української війни в період окупації²⁹.

Таким чином, суб'єкт колабораційної діяльності (громадянин України) повинен усвідомлювати свою співпрацю з ворогом, бути готовим до неї та розуміти, що після звільнення тимчасово окупованих територій Збройними силами України він може бути притягнутий до відповідальності, в тому числі кримінальної.

Як зазначає Іван Богатирьов, що злочини в умовах російсько-української війни вчинено саме колаборантом, стає очевидним лише за підсумками розгляду кримінальних проваджень у суді. Також є потреба враховувати, що на об'єктивність кримінально-правового і кримінологічного виміру вчинення ворогом в умовах російсько-української війни впливає й те, що організована злочинна діяльність колаборантів – це складний і розтягнутий у часі процес, який охоплює і створення злочинного формування, і вчинення ним окремих злочинів³⁰.

Розглянемо приклад: один із колаборантів, який допомагав російським загарбникам, намагався «легалізуватися» у столиці під виглядом волонтера у Червоному хресті. Викрили ворожого поплічника ще минулого року за добровільну співпрацю з окупантами на сході України. Колаборантом виявився колишній керівник сектору створеного ворогом державою-агресором «управління пенсійного фонду «ЛНР» у Новопокровському районі. Певний час перебував у розшуку. Під час/у

²⁸ Телеграм-канал Офісу Генерального прокурора. URL : https://t.me/pgov_gov_ua.

²⁹ Богатирьов І. Зазнач. твір.

³⁰ Там само.

процесі «працевлаштування» до гуманітарної установи колаборант видавав себе за переселенця з Луганщини і приховав факти своєї співпраці з агресором. Надалі він планував втекти від правосуддя за кордон під виглядом учасника міжнародного волонтерського руху. Але був затриманий³¹.

Згідно статистичних даних правоохоронних органів України щомісяця в державі реєструється близько 200 кримінальних проваджень колабораційного характеру, проте в Єдиному державному реєстрі судових рішень станом на 23 січня 2023 року зафіксовано лише 124 судових вироків щодо найбільш поширених діянь, передбачених ст. 111¹ «Колабораційна діяльність» КК України³².

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора станом на 6-13 жовтня 2023 року 16 228 злочинів проти національної безпеки такої категорії:

- посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України);
- державна зрада (ст. 111 КК України);
- колабораційна діяльність (ст. 111¹ КК України);
- пособництво державі-агресору (ст. 111² КК України);
- диверсія (ст. 113 КК України) та ін³³.

Як зауважує вітчизняний науковець/правознавець В. Мисливий, судова практика, розглядаючи кримінальні правопорушення про колабораційну діяльність, серед яких домінують кримінальні проступки, що розслідуються та розглядаються за спрощеною процесуальною процедурою, у змісті вироків далеко не завжди дозволяє з'ясувати умови та причини, що сприяють вчиненню цих небезпечних для держави кримінальних проявів. До речі, як зауважує вчений саме спрощена система провадження поряд з її ефективністю показала низку недоліків, пов'язаних з необхідністю вироблення правових позицій щодо змісту обвинувальних вироків. Зокрема, потребують усунення прогалини щодо відсутності у вироків необхідних для аналізу типологічних рис даних особи засуджених, у вироків при кваліфікації колабораційних дій не одержують юридичної оцінки наявні у діяннях ознаки зловживання владою підсудних тощо³⁴.

³¹ Намагався прикритись статусом волонтера у Червоному Хресті: спецслужба затримала колаборанта. URL : <https://vchirniy.kyiv.ua/news/78608>.

³² Богатирьов І. Знач. твір.

³³ Телеграм-канал Офісу Генерального прокурора. https://t.me/pgov_gov_ua.

³⁴ Мисливий В. А. Колабораціонізм в умовах воєнного стану: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів) : збірник тез науково-практичного круглого столу, м. Київ, 07 вересня 2022 р. / Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2022. С. 184–188.*

РОЗДІЛ 3. ПРИЧИНИ ТА УМОВИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Отже, у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України³⁵, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» введено в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року³⁶. Термін дії воєнного стану в Україні кілька разів продовжували. Наразі Верховна Рада України прийняла в цілому проект Закону «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», реєстр. № 9259. Законом затверджено Указ Президента України від 01.05.2023 року №254/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», яким строк дії воєнного стану в Україні продовжується з 05 години 30 хвилин 20 травня 2023 року строком на 90 діб³⁷.

Після початку війни росії проти України 24 лютого 2022 року³⁸, з'явилась необхідність оновлення чинного законодавства шляхом його доповнення новими нормами, оскільки значно збільшилася кількість тяжких і особливо тяжких кримінально протиправних³⁹ діянь та змінився їх характер. За даними ЗМІ: впродовж пів року кількість умисних вбивств, порівняно з 2021 роком, збільшилася на 9,1 %. Зросла і кількість кримінальних правопорушень, характерних саме для правового режиму воєнного стану та військових дій на території України. Серед переліку доповнень норм кримінального законодавства особливе місце займає стаття 111¹ КК України «Колабораційна діяльність».

³⁵ Конституція України: від 28.06.1996 р.: станом на 01 січня 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

³⁶ Указ президента України № 64/2022. *Президент України Володимир Зеленський офіційне інтернет-представництво*. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 20.06.2023).

³⁷ Верховна Рада України продовжила строк дії воєнного стану в Україні на 90 днів. *Офіційний вебпортал парламенту України Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/2023#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

³⁸ Українська газета «ІзбірКом». Хроніка війни: повномасштабне вторгнення в Україну. URL : <https://izbirkom.org.ua/publications/politika-8/2022/hronika-vtorgnennya-rosiya-zatverdila-vvedennya-vijsk-na-shid-ukrayini/> (дата звернення 28.09.2022).

³⁹ Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». У поліції кажуть, що рівень злочинності за півроку впав на 25%. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3537526-u-policii-kazut-so-riven-zlocinnosti-za-piv-roku-vpav-na-25.html> (дата звернення: 28.09.2022).

Отже відповідно до відомостей «Уніан Інформаційне агентство» в Офісі генпрокурора УНІАН повідомили, що за рік зареєстрували 4 454 факти: «Станом на 15 лютого 2023 року повідомлено про підозру у 1109 провадженнях. 940 справ вже скеровано до суду. Засуджено 290 колаборантів, 4 особи отримали рішення заочно».

До речі, першим обвинувальним актом за колабораціонізм, який був направлений до суду, була історія мешканця Краматорська (Донецька область), який в одній з соцмереж виступив у підтримку дій РФ та заперечував факт російської збройної агресії. «Колабораційна діяльність справді має досить широкий спектр, починаючи від підтримки ворога у соцмережах, виправдання агресії, і завершуючи зайняттям посад при окупаційній владі. Поліція також фіксує всі ці моменти і розслідує», – зазначає речниця Нацполіції Мар’яна Рева.

Станом на початок 2023 року Нацполіція має вже 2,3 тисячі проваджень щодо колабораційної діяльності. У Державного бюро розслідувань за останній рік – 210 справ щодо колаборантів з-поміж колишніх українських чиновників, а також зареєстровано – 1033 провадження щодо правоохоронців, які перейшли на бік ворога.

СБУ розслідує понад 2 тисячі проваджень, у яких майже тисяча осіб вже отримала повідомлення про підозру. «Серед них – колишні депутати і чиновники, які підтримали російських окупантів та добровільно запропонували їм свою допомогу у війні проти України», – розповідає речник Служби безпеки України Артем Дехтяренко⁴⁰.

Станом на 07.07.2023 року, згідно статистики Офісу Генерального прокурора зареєстровано 5772 кримінальні провадження за ст. 111¹ КК України «Колабораційна діяльність»⁴¹.

Так, за результатами роботи НАЗК ними з початку повномасштабної війни викрито – 3500 осіб колаборантів⁴².

Як зазначають вчені Березняк В. С., Шаблистий В. В., Каторкін Р. А., що детермінанти вчинення кримінальних правопорушень диференціюються на причини та умови. Крім того, до їх числа, як

⁴⁰ Інформаційне агентство «УНІАН». Тотальне очищення: як війна допомагає виявити колаборантів та позбавитись кремлівських маріонеток назавжди. URL : <https://www.unian.ua/society/viyna-v-ukrajini-yak-viyna-dopomagaye-viyavlyati-kolaborantiv-ta-kremlivskih-marionetok-12161568.html> (дата звернення: 27.06.2023).

⁴¹ Телеграм-канал Офісу Генерального прокурора. URL : <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 24.06.2023).

⁴² НАЗК заявляє про викриття 3500 колаборантів. Главком. URL : <https://glavcom.ua/country/criminal/-u-nazk-zajavili-pro-vikrittja-3500-kolaborantiv-912905.html> (дата звернення 07.07.2023).

правило, додають третій елемент – корелянти⁴³.

Отже причини злочинності являють собою такі явища суспільного життя, які породжують злочинність, підтримують її існування, викликають її зростання або зниження. Сфера дії причин – це насамперед стадії мотивації й ухвалення рішення, коли йдеться про формування мотиву, мети, визначення шляхів її досягнення саме як злочинних⁴⁴.

Таким чином, причини злочинності – це ті обставини, що безпосередньо підштовхують суб'єкта кримінального правопорушення на вчинення суспільно небезпечних діянь. Причина – головний чинник прийняття рішення про вчинення акту деліктної поведінки⁴⁵.

Умови злочинності – це явища, що безпосередньо не породжують злочинності (наслідку), але у певний спосіб впливають на розвиток причинного зв'язку, сприяючи або не перешкоджаючи породженню злочинності. Умови злочинності, зазвичай, поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. Такий розподіл дає можливість у кожному конкретному випадку встановити умови впливу на поведінку людини як зовні, так і вплив внутрішніх особливостей індивіда на його вчинки⁴⁶.

Таким чином, корелянти – їх зв'язок з наслідком – кореляція, під час якої синтезується: необхідність і випадковість, можливість і дійсність, причини та наслідки, визначеність і невизначеність, однозначність і неоднозначність⁴⁷.

Слід зазначити, що державні злочини становлять серйозну загрозу для держави. Вони можуть завдати незворотної матеріальної та моральної шкоди, послабити обороноздатність та економіку країни, забрати життя сотень людей і зрештою призвести до насильницького повалення конституційного ладу держави⁴⁸.

Таким чином, об'єктивні причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів проти держави, перебувають у тісній взаємодії з суб'єктивними, тобто особливостями особи злочинців. Така особа, потрапляючи в криміногенну ситуацію, отримує потужний поштовх до вчинення суспільно небезпечних дій і за наявності відповідних умов

⁴³ Березняк В. С., Шаблистий В. В., Каторкін Р. А. Кримінологічні аспекти деліктної поведінки дітей в Україні. URL : <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/287/7882/16460-1?inline=1> (дата звернення 05.07.2023).

⁴⁴ Ibid. С. 46.

⁴⁵ Березняк В. С., Шаблистий В. В., Каторкін Р. А. Зазнач. твір.

⁴⁶ Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія: курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. С. 63.

⁴⁷ Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. С. 92.

⁴⁸ Кримінологія: Навч. посіб. /О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюрвачик; За заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Прецедент, 2006. 198 с.

реалізує злочинний намір.

Аналіз державної злочинності показує, що причини, які її породжують, мають такий характер:

- інформаційно-ідеологічний вплив на особу ззовні;
- незадоволення особи обставинами життя, що склалися на певному етапі розвитку суспільних відносин;
- незгода з офіційно проведеною політикою уряду в цілому чи з окремих питань;
- невдоволення діяльністю органів влади тощо ⁴⁹.

Зокрема, від стану захищеності держави – її національної безпеки залежить виконання усіх внутрішніх та зовнішніх функцій (створення умов життя, можливостей самореалізації кожної людини індивідуально, забезпечення і охорона прав та свобод, співпраця на міжнародному рівні між країнами тощо). Необхідність доповнення КК України, саме: статтею 111¹ КК України виникла значно раніше за березень і лютий 2022-го року, оскільки наслідки від такої девіантної поведінки значно тяжче, ніж здається на перший погляд, але до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року не розглядалися як такі, що можуть завдати значної шкоди національній безпеці України. Публікації в соціальних мережах, заклики або заперечення реального нападу на Україну, тривалий час не бралися до уваги законотворцем через призму/з погляду/з позиції кримінально-протиправних діянь, оскільки відповідно до Конституції України кожному гарантується право на свободу слова, думки, на вільне вираження своїх переконань і поглядів, на збирання, зберігання і поширення інформації у будь-який спосіб⁵⁰.

Однак є розміщена у соціальних мережах інформація (висловлення власної думки з метою пропаганди дій проти державного суверенітету, із закликом до підтримки дій держави-агресора), що може завдати значної шкоди національній безпеці України, окремій частині території чи певному колу осіб, тому законотворець, на основі досліджень актуальних проблем та їх наслідків – створив відповідну норму, що регламентує кримінальну відповідальність за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України та інші діяння, що знайшли своє відображення у статті 111¹ КК України.

Отже, Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111¹, згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 20.06.2023).

колабораційну діяльність» № 2108-ХІ від 03.03.2022. Помітною відмінністю зазначеної норми від інших у Розділі І Особливої частини КК України є поява кримінальних проступків (у 1 та 2 частинах ст. 111¹ КК України). Тобто, до внесення доповнень у КК України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність у Розділі І Особливої частини були лише діяння, що класифікуються, відповідно до ст. 12 цього ж кодексу, як злочини різної тяжкості. Стаття 111¹ КК України складається з 8 частин із діяннями, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність: від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 років до довічного позбавлення волі. Завдяки свої особливості у будові з 8 частин, а саме⁵¹:

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, -

караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, -

карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, -

караються виправними роботами на строк до двох років або

⁵¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 01.07.2023).

арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, -

караються штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна.

5. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

7. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на

тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, -

караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

8. Вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої⁵².

Зазначена стаття охоплює значну кількість противної діяльності різного характеру та інтенсивності. Також відмінність від інших норм Розділу I Особливої частини КК України полягає у тому, що колабораційні діяння вчиняються саме в умовах окупації чи агресії⁵³.

Отже для з'ясування визначення і змісту колабораційної діяльності, підстав настання кримінальної відповідальності за неї, необхідно розглянути поняття «колабораціонізму». «Колаборація» не тотожна «колабораціонізму», оскільки вона означає співпрацю для досягнення спільної мети, а «колабораціонізм» має негативний відтінок і включає в себе обов'язкову наявність шкідливої користі, власної вигоди⁵⁴.

Поняття «колабораціонізму» (політичного лексикону) охоплює наступні дії: співпрацю населення або громадян держави в інтересах ворога-загарбника на шкоду державі або її союзників, участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант.

⁵² Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

⁵³ Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111¹ КК. ГО «Вектор прав людини», Київ, 2022. URL : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46990/1/Kravchuk_Bondarenko_Art._111-1_CCU.pdf (дата звернення: 28.09.2022).

⁵⁴ TERMIN.in.UA: Колаборація – що це таке, як працює та навіщо потрібна URL : <https://termin.in.ua/kolaboratsiia/> (дата звернення: 28.09.2022).

«Колабораціонізм» був розповсюдженим явищем у роки Другої світової війни, особливо на окупованих територіях⁵⁵. Зазначений вид шкідливої діяльності поділяється на 5 основних типів:

- воєнний;
- економічний;
- культурний (духовний);
- побутовий;
- політичний/адміністративний.

«Колабораціонізм» може бути добровільним або примусовим, що суттєво впливає при кваліфікації кримінального правопорушення за ст. 111¹ КК України.

На думку Кузьменко О. В., що «колабораціонізм» – це усвідомлене, добровільне та зумис не співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам. І в законодавстві більшості країн колабораціонізм кваліфіковано, як злочин проти своєї держави, зрада. Залежно від міри шкоди, спричиненої колаборантом, у правових нормах передбачено або довгострокове ув'язнення, або смертна кара. Таке поняття «колаборант» як особи, яка умисно, добровільно та свідомо співпрацювала або закликала до співпраці з військовими формуваннями або представниками окупаційної адміністрації держави-агресора⁵⁶.

До речі у законодавстві більшості країн «колабораціонізм» кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада. Залежно від міри шкоди, спричиненої колаборантом, у правових нормах передбачено або довгострокове ув'язнення, або смертна кара.

Відповідно до зазначеного, на нашу думку, колаборантом буде особа, яка умисно, добровільно та свідомо співпрацювала або закликала до співпраці з військовими формуваннями або представниками окупаційної адміністрації держави-агресора⁵⁷.

На значну поширеність «колабораціонізму» впливає детермінація злочинності, оскільки вона соціально зумовлена. Детермінація колабораційної діяльності відбувається під впливом змін у поведінці суспільства, подій і явищ пов'язаних зі збройною агресією, крім цього не зникають, а навпаки набувають значних масштабів фонові явища детермінації, через наслідки вторгнення в Україну (нелегальна міграція,

⁵⁵ Академічний тлумачний словник 1970-1980 рр. (словник української мови) в 11 томах: том 4, 1973, с. 216 «Колабораціонізм». URL : <http://sum.in.ua/s/kolaboracionizm> (дата звернення: 28.09.2022).

⁵⁶ Кузьменко О. В. Особливості криміналістичної характеристики колабораційної діяльності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/260327/256686> .С. 336-339 (дата звернення 08.07.2023.).

⁵⁷ Там само.

безпритульність, жебрацтво, низька культура між особового спілкування, алкоголізм тощо)⁵⁸.

До 24 лютого 2022 року зазначені складові детермінації злочинності сприяли протиправній та антиморальній поведінці у суспільстві, підштовхнули або дозволяли вчиняти насильницькі злочини проти життя і здоров'я, проти власності та громадського порядку та інші діяння, що кваліфікуються, як кримінальні правопорушення, однак з початком агресивного повномасштабного вторгнення в Україну, детермінація також почала набувати нових розмірів та характерних для воєнного стану ознак. До звичайних детермінантів додалися і ті, що виникли під впливом бойових дій – наприклад, а саме:

1. руйнування будинків призвело до позбавлення житла значної кількості людей;
2. втрати майна;
3. роботи, що може призвело до нової хвилі безробіття;
4. бездоглядності, потреби у отриманні коштів будь-яким шляхом (для підтримання існування – виживання);
5. крадіжки, грабежі, розбої, умисні вбивства та зґвалтування – першочергово зросли у переліку вчинюваних кримінальних правопорушень на території України (особливо на окупованих її ділянках).

Водночас, вчений Іван Богатирьов виділяє такі причини колабораційної діяльності, а саме:

- 1) тридцятирічну пропаганду російської федерації в засобах комунікації щодо української нації і про переваги «руського міра»;
- 2) запит певної частини населення країни на соціальну справедливість у суспільстві. На жаль, в Україні за 30 років незалежності не склалися відповідні правові норми (правила), за якими люди мають жити у ХХІ столітті. Це їх більше всього хвилює і бентежить з огляду на майбутнє. Отак і колаборант, перебуваючи в окупації, створив собі ілюзію, що ворог прийшов на завжди і в нього є шанс захити краще;
- 3) криміналізація суспільства. Країна, яка вісім років перебуває в стані війни, отримує в спадок посттравматичний синдром, який виникає у військових та населення, яке перебуває в районі бойових дій. Результати цього синдрому в Україні практично не вивчалися і замовчувалися. Не випадково під час війни з'явилися колаборантів;
- 4) і нарешті остання причина – це латентність вчинення колаборантом колабораційної діяльності, яка, на жаль, під час війни, і особливо в період окупації, залишається неврахованою та прихованою.

⁵⁸ Кримінологія: підручник / за заг. ред. Б. М. Головкина. Харків: Право, 2021. 384 с.

Окрім, цього варто зазначити, що дана латентність має і свої ознаки:

– *по-перше*, особи, які вчиняють колабораційну діяльність або ретельно маскують їх вчинення або надають своїм суспільно небезпечним діям видимість правомірних;

– *по-друге*, колаборант відкрито не бажає допомагати ворогу, а той у свою чергу іноді не зацікавлений у розголошенні відомостей про співпрацю з даною особою;

– *в-третьє*, за нашим дослідженням колаборанти найбільш законспіровані і свою діяльність проводили тільки тоді коли ворог окупував міста і села⁵⁹.

Однак, для реального аналізу причин та умов вчинення колабораційної діяльності варто звернутися до ЗМІ та ЄДРСУ, у яких відображені факти зазначених протиправних діянь, міститься інформація про суб'єктів проступків і злочинів за ст. 111¹ КК України. З моменту набрання чинності Закону України, яким доповнено КК України ст. 111¹, з інформацією оперативних співробітників – лише у Дніпропетровській області відкрито більше 1,5 тисячі кримінальних проваджень, однак з них лише 32 дійшли до суду і набули рішення доки у формі ухвали щодо обрання запобіжного заходу в провадженні. В Україні лише 35 кримінальних справ по колабораційній діяльності закінчилися вироком суду⁶⁰. З них – 24 за ч. 1 ст. 111¹ КК України; 10 – за ч. 4 ст. 111¹ КК України та 1 – за ч. 6 ст. 111¹ КК України.

Складом переважної більшості виявлених кримінальних правопорушень, що посягають на основи національної безпеки України, у формі колабораційної діяльності є публічне заперечення збройної агресії та заклики до підтримки країни ворога (у 24 виробах за ч. 1 ст. 111¹ КК України).

Так, наприклад можна навести в «вироку районного суду у Житомирській області від 15.04.2022 кримінального провадження №12022065400000436, ОСОБА_1 засуджений до покарання у виді позбавлення права обіймати будь-які посади в правоохоронних органах та в органах державної влади та місцевого самоврядування строком на дванадцять років (за вчинення таких дій: 24 березня 2022 року в період часу з 11 год. 30 хв. по 12 год. 00 хв., перебуваючи в публічному місці, доступом до якого користується невизначена кількість людей, а саме в приміщенні бухгалтерії СТ «Універсал 15», будучи громадянином України, в присутності невизначеного кола осіб, а саме в присутності ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 та інших, публічно

⁵⁹ Богатирьов І. Зазнач. твір.

⁶⁰ Єдиний державний реєстр судових рішень: колабораційна діяльність. [URL: https://reyestr.court.gov.ua/](https://reyestr.court.gov.ua/) (дата звернення: 28.09.2022).

заперечував здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України, які виразилися, окрім іншого, у різного роду висловлюваннях, а саме «...Где вы видели такую страну как Украина, где вы видели, что Путин издал указ, чтоб бомбить Украину... Правильно Путин делает, потому что избрали себе Президента какого там Зеленского – «жида» ...», а також не припиняючи своїх неприпустимих дій висловився на підтримку дій збройних формувань держави агресора, які виразилися у вкрай низькому, ганебному висловлюванні, зокрема ще й при матерях «... Правильно русские военные делают, что убивают ваших детей», тим самим вчинив колабораційну діяльність) –, що кваліфікується за ч. 1 ст. 111¹ КК України як умисні дії які виразилися у словесних висловлюваннях та спрямовані на публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, підтримки дій збройних формувань держави агресора⁶¹. Зміст протиправних діянь у інших вироках за першою частиною зазначеної статті майже повністю співпадає із прикладом. Характерним для проступка за ч. 1 ст. 111¹ КК України є здійснення закликів до підтримки держави-агресора або заперечення агресії проти України через соціальні мережі або у місцях великого скупчення людей. Приклад вчинення колабораційної діяльності у соціальних мережах наводимо «вирок районного суду у провадженні №12022226080000057, ОСОБА_1 засуджена до покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування на строком на десять років (за вчинення таких дій: ОСОБА_1, перебуваючи у населеному пункті Харківської області відзняла відео з публічними закликами до співпраці з державою агресором – Російською Федерацією, яке виклала, перебуваючи населеному пункті Харківської області, до публічного доступу в інтернет мережу «Тік-Ток» на сторінку свого акаунту) –, що кваліфікується як проступок, передбачений ч. 1 ст. 111¹ КК України, тобто публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, публічні заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора (колабораційна діяльність)»⁶².

Наступний приклад заклика особи публічно висловлювала присутнім в приміщенні магазину особам заперечення здійснення збройної агресії проти України та закликала до підтримки рішень та дій

⁶¹ Кримінальні справи (з 01.01.2019); Злочини проти основ національної безпеки України; Колабораційна діяльність. Вирок у справі №296/1731/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103969976> (дата звернення: 28.09.2022).

⁶² Кримінальні справи (з 01.01.2019); Злочини проти основ національної безпеки України; Колабораційна діяльність. Вирок у справі №631/219/22. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104894305> (дата звернення: 28.09.2022).

держави-агресора. «Вирок Здолбунівського районного суду Рівненської області кримінальне провадження №22022180000000069 про обвинувачення ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженки с. Глинськ Рівненської області, громадянки України, з середньою спеціальною освітою, не одруженої, офіційно не працевлаштованої, зареєстрованої по АДРЕСА_1, раніше не судимої, у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.111¹ КК України. Встановлено: у період з 05 березня 2022 року по червень 2022 року, точного часу досудовим розслідуванням не встановлено, ОСОБА_4, являючись громадянкою України, публічно висловлювала присутнім в приміщенні магазину по АДРЕСА_2 особам заперечення здійснення збройної агресії проти України та закликала до підтримки рішень та дій держави-агресора»⁶³.

Першим випадком винесення «вироку за ч. 4 ст. 111¹ КК України, що знаходиться у публічному доступі є засудження за вчинення наступних дій: ОСОБА_1, проживаючи у період окупації у будинку АДРЕСА_1, достовірно знаючи про перебування збройних формувань та окупаційних військ Російської Федерації на території вказаного села, підтримуючи збройну агресію Російської Федерації проти України, діючи умисно, добровільно вступив в контакт з представниками збройних, воєнізованих формувань держави-агресора. Під час спілкування ОСОБА_1 повідомив, що має спеціальні технічні знання, навички у сфері ремонту легкових та вантажних транспортних засобів, а також відповідне приміщення, обладнання та інструменти для проведення ремонтних робіт, і на прохання представників держави-агресора оглянув військову техніку військовослужбовців збройних сил Російської Федерації, яка вийшла з ладу під час руху по території України. В ході діагностики ОСОБА_1 встановив причини несправності та, в подальшому, особисто, добровільно та з власної ініціативи, використовуючи належне йому обладнання та інструменти, здійснив ремонт військової техніки збройних сил Російської Федерації, змінивши частину маточини колеса середнього мосту автомобіля КАМАЗ (деталь для приведення в рух колеса), чим забезпечив її використання ворожими воєнізованими формуваннями для здійснення подальшої агресії проти України. Діяння ОСОБИ_1 кваліфіковано за ч.4 ст. 111¹ КК України, як передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або

⁶³ Вирок Здолбунівського районного суду Рівненської області від 06.02.2023, справа № 562/1381/22, провадження № 1-кп/562/61/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108794872> (дата звернення 28.06.2023).

збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора⁶⁴.

На основі аналізу матеріалів вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень, робимо узагальнення: жодна особа, щодо якої за результатами слідства винесено вирок щодо призначення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, не має судимості, офіційно не працевлаштовані, а також всі засуджені є громадянами і уродженцями України (крім однієї особи – уродженець країни-агресора), переважно неодружені, деякі мають на утриманні неповнолітніх дітей. Начебто нічого відмінного або такого, що підвищує ймовірність вчинення протиправного діяння, крім факту відсутності місця постійної роботи, однак розглянувши інші рішення суду (ухвали щодо обрання запобіжного заходу тощо), публікації новин ЗМІ, увагу привертають посади, на яких працювали особи до початку повномасштабного вторгнення та після окупації.

У джерелах ЗМІ зазначають факти про осіб, що вчинили колабораційну діяльність, на основі яких з'ясуємо спільні риси колаборантів та охарактеризуємо особистість колаборанта. На офіційному сайті українсько-політичного ЗМІ «Українська правда» зазначено, що у колабораційній діяльності звинувачуються екс-начальник відділу громадської безпеки ГУМВС в АР Крим (який наразі обійняв посаду начальника Управління організації охорони громадського порядку і взаємодії з органами виконавчої влади, також сприяв окупації Кримського півострова), подружжя інформаторів (які збирали та передавали збройним силам держави-агресора інформацію про захисні-оборонні споруди в Одеській області тощо), депутат міської ради одного з міст Запорізької області від ОПЗЖ (який створив раду самоорганізації міста, яка нібито виконувала функції міської влади і оголосив себе її керівником), мешканець с. С Херсонської області (який підтримує війну з Україною, сприяє передачі матеріальних ресурсів, організації місць розташування техніки окупантів тощо), помічник-консультант нардепів ОПЗЖ на громадських засадах і топ-менеджер телеканалу 112 Україна (який регулярно координував розповсюдження російських фейків, через підконтрольні ЗМІ, передавав кураторам країни-агресора інформацію щодо суспільно-політичного життя України) екс-чоловік колаборантки, очільника фракції ОПЗЖ Маріуполя (який здійснював антиукраїнську кампанію на підтримку країни-агресора), керівник морського ліцею громадянин «В.» та колишня директорка школи № 3 м. Маріуполь (чоловік – запропонував свої послуги як Міністра освіти ДНР, жінка –

⁶⁴ Кримінальні справи (з 01.01.2019); Злочини проти основ національної безпеки України; Колабораційна діяльність. Вирок у справі №584/313/22 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104534680> (дата звернення: 28.09.2022).

сприяла відкриттю однієї з шкіл, яку очолила після окупації, поширювали пропаганду), мешканку Харкова прибувши з тимчасово окупованої території (яка допомагала вести вогонь по освітніх, медичних та торговельних закладах Харкова, житлових кварталах міста, в результаті чого постраждали цивільні особи), двох мешканців Київської області (які під час окупації для армії країни-агресора здійснювали розвідку, а також патрулювати територію села, показово розстріляли двох мешканців), депутат від ОПЗЖ (якого призначено керівником/заступником по фінансово-бюджетним питанням, самостійно прийшов для співпраці з окупантами, громадянин «І» обраний мером окупованого Маріуполя на початку квітня 2022 р.), мешканці окупованого села – чоловік та жінка (які добровільно надавали військовослужбовцям окупантів житло, забезпечували їх продуктами харчування, надавали інформацію щодо місцевих мешканців, яких потім грабували військовослужбовці, чоловік показував маршрут до основних транспортних шляхів регіону), голова селищної ради та секретар сільради (які добровільно перейшли на бік окупантів, забезпечували їх житлом та агітували населення не чинити опір, здавали ветеранів АТО/ООС, мешканців та правоохоронців), виконувачка обов'язків директора Маріупольського медичного коледжу (яка перейшла на бік окупантів, телефонувала батькам та учням з пропозицією відмовитися від навчання в Україні та отримати російські дипломи, організовувала «перезарахунок» у медичний коледж), директорка школи № 5 міста у Донецькій області (яка добровільно погодилася на співпрацю з окупантами та представниками ДНР у квітні 2022 року, поширювала російську пропаганду та впроваджувала стандарти освіти держави-агресора, надавала інтерв'ю у сюжетах російських ЗМІ), мешканець ОТГ Київської області (який добровільно погодився стати головою громади, в умовах воєнного стану підбирав людей для незаконної співпраці зі збройними силами держави-агресора, залучав їх до виконання робіт на території громади, надавав відомості про учасників АТО, ТРО, депутатів, місцевих мешканців), співробітник одного з оборонних підприємств у Києві – провідний інженер-конструктор (який публічно виправдовував військові злочини окупантів, закликав колег підтримати армію ворога, просив президента держави-агресора надати громадянство Росії, протягом березня-квітня 2022 року поширював серед мешканців міста, у Київській області, карту України, на якій частина території стала належати сусіднім країнам), студентка 4 курсу Харківського Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого (яка співпрацюючи з адміністрацією окупованого Маріуполя знімалася у відеоролику російських ЗМІ, керівник громадської приймальні руху

«Донецька республіка»), колишній керівник місцевої автостанції населеного пункту (який добровільно погодився на пропозицію окупантів очолити незаконний орган влади і обійняв посаду т.в.о. голови адміністрації територіальної громади Херсонської області, займався переслідуванням проукраїнські налаштованих мешканців громади, незаконно розпоряджався комунальним майном), двоє правоохоронців (які під час окупації м. «С» добровільно передали військовим формуванням держави-агресора табельну зброю і боєприпаси – 9 ПМ та 18 магазинів), мешканець Одещини (який передавав інформацію про ЗСУ ворогові, на прохання куратора шукав мешканців Одеської області, які підтримували дії окупантів та пропонував їм співпрацю з терористичними організаціями)⁶⁵, та інші особи, яким вручено підозру у колабораційній діяльності.

Узагальнюючи ознаки особистості злочинця, робимо висновок, що понад 74 % випадків колабораційної діяльності вчиняються чоловіками, інші – жінками.

З вивчених 200 вироків, винесених судом за результатами досудового розслідування зазначеного кримінального правопорушення (проступків і злочинів) за ст. 111¹ КК України (вироків за ч. 1 – 131; ч. 2 – 54; ч. 4 – 10; 1– ч. 5 ст. 27, ч. 4; ч. 5 – 2; ч.6, 436² – 1; ч. 7 – 5, ч. 2 ст. 28, ст. 111¹, ч. 7 ст. 111¹ – 1) встановлено, що з них: – 124 чоловіки вчинили злочин за вказаною статтею, а 76 жінок;

Під час вивчення цих вироків встановлено, що вказані злочини вчинені 194 громадянами України, у 6 вироків не зазначено громадянство осіб, які вчинили вказані злочини.

Також вході вивчення вказаних вироків встановлено:

- 32 особи працевлаштовані;
- 74 особи не працевлаштовані;
- 38 осіб пенсіонери;
- 48 не зазначено місце роботи;
- 6 інвалідів;
- 2 особи (настоятель Різдобогородицької церкви УПЦ в с. Ужачин Новоград-Волинського району Житомирської області, єпархіальний священник православної церкви України Черкаської єпархії храму благовіщення пресвятої Богородиці);
- 12 осіб раніше судимі за іншими статтями КК України;
- 184 особи раніше не судимі;

⁶⁵ Українське суспільно-політичне інтернет-ЗМІ «Українська правда»: запит «колаборація». URL : <https://www.pravda.com.ua/tags/5b1ab7068ab84/> (дата звернення: 28.09.2022).

– 4 вироках не зазначено судимість осіб⁶⁶.

Така суттєва різниця, за результатами дослідження, ґрунтується на високій латентності жіночої злочинності у даному типі кримінального правопорушення та на специфіці їх професійної діяльності. Кожен 2 відомий випадок жіночого колабораціонізму вчиняється у співучасті з чоловіками (які офіційно зареєстровані у шлюбі, є співмешканцями або мали інші стосунки до злочинної діяльності).

Доречно розділити колаборантів за професійною діяльністю на чотири групи. До першої групи варто віднести тих осіб, які займали керівні посади у будь-якій установі, організації чи закладі, незалежно від типу власності, державних службовців (голови рад ОТГ, правоохоронці, народні депутати та інші). У другій групі потрібно розташувати осіб, які офіційно не працевлаштовані, оскільки це є значним детермінантом злочинності, тому значна кількість безробітних осіб схильна до співпраці з ворогом (з метою отримання коштів, влади, захисту тощо). До третьої групи входять всі ті професії, що не стосуються управління та масової взаємодії з людьми (наприклад, інженер, механік, біолог та інші). До четвертої групи можна віднести митрополитів, священнослужителів, настоятелів церкви, храмів.

Від професійної діяльності та зайнятості особи значно залежить ймовірність співпраці на користь ворога з його представниками в Україні або безпосередньо, оскільки особи першої групи мають специфічну освіту і відповідні навички, у тому числі впливу на населення через владні повноваження, безробітні – у пошуку будь-якої діяльності для підтримання умов існування (виживання), особи з третьої групи володіють необхідними знаннями і навичками для налагодження виробництва, розробки новітніх технологій проти України, ремонту тощо. Четверта група – це представники церков і храмів, більшість яких в Україні належить Московському патріархату. Останні підтримують пропаганду «русского мира».

Водночас знахідки Служби безпеки України (СБУ) під час обшуків у епархіях УПЦ (МП) виявлено було проросійська література, паспорти РФ, атрибутика проросійських бойовиків, тексти молитов за Кирила та брошури з вихваланням російських окупантів – лише дещо з переліку того, що СБУ виявила під час обшуків на об'єктах УПЦ (МП) в різних регіонах. Окрім, цього наприкінці жовтня виконувач обов'язків голови СБУ Василь Малюк в інтерв'ю «Інтерфакс» заявив, що з початку повномасштабної війни було відкрито 23 кримінальних провадження

⁶⁶ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Page/10>(дата звернення 07.07.2023).

проти представників УПЦ (МП). За його словами, є 33 підозрюваних – «від класичних агентів збору глибинної інформації до банальних корегувальників вогню в рясах»⁶⁷.

Ілюструємо ще один яркий приклад одного із представника церкви «вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області кримінальне провадження 285/1214/22 (№ 12022065530000064) за обвинуваченням ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженця с. Малинськ Березнівського району Рівненської області, громадянина України, настоятеля Різдобогородицької церкви УПЦ в с. Ужачин Новоград-Волинського району Житомирської області, проживаючого без реєстрації за адресою: АДРЕСА_1, у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111¹ КК України. Встановлено: у середині березня 2022 року, точної дати та часу під час досудового розслідування не встановлено, ОСОБА_4, будучи настоятелем Різдобогородицької церкви УПЦ, перебуваючи в публічному місці, а саме на одній з вулиць в с. Ужачин Новоград-Волинського району Житомирської області, будучи громадянином України, достовірно знаючи про введення на території України (у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України) воєнний стан із 05 год. 30 хв. 24.02.2022 року строком на 30 діб, в присутності громадян України ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10 та інших невстановлених слідством осіб, які в той час там перебували, публічно заперечував здійснення збройної агресії російської федерації проти України та закликав до підтримки рішень та дій держави-агресора (російської федерації). У судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_4 свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111¹ КК України, не визнав заперечив обставини справи, що викладені у обвинувальному акті»⁶⁸.

Також ще один приклад «на в'їзді до Києва прикордонники виявили десятого від початку року проросійського священнослужителя з Кривого Рогу. Під час перевірки на блокпосту біля Києва в телефоні у 56-річного клірика знайшли фото паспортних документів рф, номери російських операторів та антиукраїнську агітацію. Про це повідомляють прикордонники. Ймовірніше за все, йдеться про митрополита Криворізького і Нікопольського УПЦ МП Єфрема (Іван Кицай). Зараз

⁶⁷ Mede for minds. УПЦ (МП) – незалежна церква чи колаборанти в рясах? URL : <https://www.dw.com/uk/upc-mp-nezalezna-cerkva-ci-kolaboranti-v-rasah/a-64050492> (дата звернення 28.06.2023).

⁶⁸ Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 05 липня 2022 року, справа № 285/1214/22, провадження № 1-кп/0285/359/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105091537> (дата звернення 28.06.2023).

ним вже займається СБУ⁶⁹.

Таким чином залежно від зайнятості і різновиду професії, освіти – у особистості колаборанта різняться ознаки щодо яких необхідно бути більш уважними. Це стосується і зміни у поведінці, зайнятості, інтересах та майнового стану особи, характеристики у суспільстві та частота взаємодії з іншими особами.

Понад 50 % осіб, які здійснюють колабораційну діяльність є уродженцями Луганської, Донецької області, але змінили після окупації місце проживання або продовжують злочинну діяльність на окупованій території однієї з областей України. Особа колаборанта охоплює майже всі вікові категорії, оскільки при вчиненні колабораційної діяльності суттєвий вплив має мета кримінально-протиправного діяння, засоби та способи його вчинення, умови і причини. У відомих випадках колабораційної діяльності можемо зустріти відомості про суб'єкта зазначеного кримінального правопорушення 54 років, 23 чи 29 років. Колабораційна діяльність охоплює значне коло осіб різної вікової категорії, однак із відомих випадків – жодного неповнолітнього та особи, вік якої перевищує 65 років. Встановлення таких вікових обмежень буде помилковим, оскільки у неповнолітніх великий відсоток прихованої злочинності, як і у осіб похилого віку. Ці категорії осіб вважаються найбільш вразливими, а тому зазначені не розглядаються як суб'єкти колабораційної діяльності без суттєвих доказів добровільності кримінально-протиправного діяння за ст. 111¹ КК України. Сімейний стан впливає на вчинення колабораційної діяльності переважно в тих випадках, коли кримінальне правопорушення вчиняється подружжям у співучасті.

Демографічний фактор також впливає на поширеність і характер колабораційної діяльності, як кримінально-протиправного діяння, оскільки від ситуації на території держави залежить поведінка людей, психологічний тиск і вплив під час прийняття рішень, фізичні спонування – не утворюють складу кримінального правопорушення за ст. 111¹ КК України, відповідно до чинного законодавства, тому варто враховувати і демографічне розташування суб'єкта колабораційної діяльності, місце народження, проживання його та його родичів, близьких, друзів.

На основі аналізу судових рішень та матеріалів кримінальних проваджень, з'ясовано, що виявлено більше фактів порушення зазначеної норми кримінального права на тимчасово окупованих територіях

⁶⁹ Телеграм-канал «Дніпро Оперативний UA» | Війна. На в'їзді до Києва прикордонники виявили десятого від початку року проросійського священнослужителя з Кривого Рогу. URL : https://t.me/dnepr_operativ (дата звернення 28.06.2023).

України, але остаточним показником доведення вини підозрюваних у вчиненні колабораційної діяльності, що становить значну небезпеку для основ національної безпеки держави, її цілісності та суспільства, яке проживає на її території. Із 35 вироків, винесених судом за результатами досудового розслідування зазначеного кримінального правопорушення (проступків і злочинів) за ст. 111¹ КК України, у Сумській області – 8, Харківській та Одеській по 7, Житомирській – 5, по 1 вирок у Полтавській, Чернігівській, Дніпропетровській, Миколаївській областях.

Звертаючись до Інтернет-ресурсів, що містять відомості про термін, обставини і розміри тимчасово окупованих територій⁷⁰, встановлюємо, що більшість із зазначених областей, у яких винесено вирок у справах про колабораційну діяльність, зазнали короткострокової окупації державою-агресором, а деякі – і досі, станом на 07.07.2023 р., перебувають частково в окупації. Наприклад, Сумська область зазнала окупації з 24.02.2022 по 06.04.2022, Харківська область була під окупацією. Тобто, значно на кількість виявлених випадків вчинення колабораційної діяльності і доведення вини колаборантів – окупація певних територій.

Відтак як зауважує вітчизняний вчений В. Мисливий, судова практика, розглядаючи кримінальні правопорушення про колабораційну діяльність, серед яких домінують кримінальні проступки, що розслідуються та розглядаються за спрощеною процесуальною процедурою, у змісті вироків далеко не завжди дозволяє з'ясувати умови та причини, що сприяють вчиненню цих небезпечних для держави кримінальних проявів.

До речі, як зауважує вчений саме спрощена система провадження поряд з її ефективністю показала низку недоліків, пов'язаних з необхідністю вироблення правових позицій щодо змісту обвинувальних вироків. Зокрема, потребують усунення прогалини щодо відсутності у вироків необхідних для аналізу типологічних рис даних особи засуджених, у вироків при кваліфікації колабораційних дій не одержують юридичної оцінки наявні у діяннях ознаки зловживання владою підсудних тощо⁷¹.

Додатковими сприятливими умовами для протиправної діяльності, як показав досвід, стали труднощі у діяльності правоохоронних, судових та інших державних органах влади, через появу нових завдань і питань,

⁷⁰ Український фінансово-бухгалтерський портал: Оновлено актуальний перелік окупованих територій для виплат переселенцям (станом на 23.09.2022 р.) URL:<https://news.dtki.ua/society/community/76597-aktualnii-perelik-okupovanih-teritorii-dlya-viplat-pereselencyam-stanom-na-23092022-r> (дата звернення: 28.09.2022).

⁷¹ Мисливий В. А. Зазнач. твір.

які потребували негайного реагування і вирішення. Так, наприклад, з'явилася необхідність більш ретельно здійснювати контроль в'їзду і виїзду в населених пунктах. Шляхом створення блок-постів та посиленого наряду на них – перевірялися осіб, документи, вміст транспорту і вантажу. А колаборанти у цей час, користуючись особливостями психологічного стану населення та великим навантаженням на правоохоронні органи, таємно та відкрито почали вчиняти колабораційну діяльність, яка становить значну небезпеку для цілісності держави, громадян та національної безпеки України – в цілому.

Тобто, створилися сприятливі умови для протиправної діяльності, особливо у тих районах, де ведуться активні бойові дії, тимчасово окупованих територіях та інших районах, у яких увага та сили спрямовані на рятування життя людей, захисту від нападу зі сторони країни-агресора. Умовами можемо назвати і підтримку колаборантів з боку ворога, обіцянка безпеки і належних умов життя, кращого майбутнього з перспективами розвитку. Суб'єкти колабораційної діяльності усвідомлюють добровільність співпраці з ворогом, відчуваючи себе в ілюзії безпеки, часом відчуваючи, що своїми протиправними діями позитивно впливають на політику і умови життя країни.

У результаті проведеного дослідження кримінального правопорушення за статтею 111¹ КК України «Колабораційна діяльність» з'ясовано, що характерною ознакою самого кримінального правопорушення є обов'язкова наявність добровільної згоди і усвідомлення співпраці колаборантів з ворогом. Причини колабораційної діяльності мають соціальне походження на інтелектуальному рівні. Основними детермінантами виступають: безробіття, судимість, нелегальна і масова міграція, втрата житла й іншого майна, зневіра у порятунок, пошуки кращих умов життя, недостатня сила дії законодавства, інші причини, що виникли у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

Також виокремлено 4 різних ознаки особистості злочинця, залежно від професійної діяльності особи. До першої групи колаборантів можна віднести тих осіб, що займали керівні посади, державних службовців, інших професій, що включає в себе наявність владних повноважень. Суб'єктам колабораційної діяльності другої групи притаманне безробіття, що підштовхує до пошуку способу заробітку або ж паразитичного способу життя. Такі особи більш схильні вірити в обіцянки та не мають цінностей, що можуть втратити, швидше погоджуються на будь-які умови співпраці, оскільки і так не мають стабільного ритму життя. у третю групу потрапляють всі ті, хто має інші напрями (не пов'язані з управлінням), але забезпечують розвиток

технологій, виробництво тощо. До четвертої групи належать представники церкви і храмів, тобто митрополити, священники, настоятелі.

Зокрема, варто зазначити, що схильність до колабораційної діяльності мають громадяни України на тимчасово окупованих територіях та поблизу них, уродженці зазначених територій або іншої держави. У їх випадках детермінації злочинності пов'язані з початком збройної агресії проти України – загострюються значно швидше і мають значно більшу силу дії. Суб'єктом колабораційної діяльності може бути будь-яка особа, через особливості змісту зазначеного кримінального правопорушення та характеру наслідків від вчинюваних дій. Деякі діяння колабораційної діяльності потребують значних зусиль, ризиків, взяття відповідальності, тоді, коли інші – лише доступу до соціальних мереж і пристрою для публікації протиправних пропагандистських закликів, що ставлять під загрозу національну безпеку України. Тобто, колаборант може бути будь-якого віку, оскільки значна доля вчинених діянь залишаються невиявленими (непоміченими), крім цього, особливістю колабораційної діяльності є велика кількість дій, що завдають значної шкоди основам національної безпеки України і залежно від характеру, обсягу та спрямованості діяння – змінюється вікова група суб'єктів. Колабораційна діяльність досить розповсюджена, але має латентний характер.

РОЗДІЛ 4

ЗАПОБІГАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Отже, суверенна і незалежна, соціальна, правова і демократична держава – так характеризується Україна у статті першій Основного Закону України⁷². Від зазначених ознак держави залежить суспільний лад і порядок на її території, безпека і умови життя населення, рівень цивілізованості та гуманності, дія загальновизнаних правил та заходів відповідальності за їх порушення, кількість випадків протиправних діянь і моральні якості кожної людини особисто. Стан захищеності державного суверенітету, демократичного конституційного ладу, територіальної цілісності та інших національних інтересів від потенційних та реальних загроз – охоплює визначення національної безпеки України⁷³. Держава як інструмент забезпечення прав і свобод людини, що має власну територію, народ, суверенітет, державні органи⁷⁴, законодавство – нерідко зазнає агресивних і протиправних посягань на національну безпеку у вигляді шпигунства, диверсії, державної зради або ж спроб насильницької зміни конституційного ладу. За злочини проти основ національної безпеки України передбачена кримінальна відповідальність Розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України, який має назву: «Злочини проти основ національної безпеки України».

Наразі триваюча з 20 лютого 2014 року збройна агресія російської федерації проти України за вісім років призвела до численних людських жертв та значних економічних втрат нашої країни, а після початку з 24 лютого 2022 року повномасштабного вторгнення російські терористи стали цілеспрямовано обстрілювати цивільні об'єкти, вбиваючи мирних громадян та чинячи військові злочини. Проте навіть у цій ситуації серед громадян України іноді з'являються потвори, які допомагають ворогу вбивати жінок і дітей, а також беруть участь у формуванні окупаційних адміністрацій держави-агресора⁷⁵.

Отже, як зазначає С. Дика, «якщо охарактеризувати злочини проти основ національної безпеки України, то вони завжди супроводжуються тривалою активною формою і містять у собі дії з підготовки, вчинення,

⁷² Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 05.07.2023).

⁷³ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018р. № 31. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.07.2023).

⁷⁴ Теорія держави і права/ за ред. Ю. А. Ведернікова. Дніпро: ДДУВС, Ліра ЛТД, 2016. 480 с.

⁷⁵ Лавренюк С. Верховна Рада посилила відповідальність за колабораціонізм. *Голос України*. URL : <http://www.golos.com.ua/article/357802> (дата звернення: 12.04.2022).

приховування злочину. Діями з підготовки здебільшого є розробка плану та підшукування співучасників. Здійснюється вербування населення з метою вступу у незаконні воєнізовані формування. Останнє насамперед проводиться з метою встановлення безпосереднього контакту під час особистої зустрічі або опосередкованого – з використанням соціальних мереж. Діями з підготовки також є забезпечення зброєю, одягом, харчуванням. Діями по прихованню найчастіше є виготовлення підроблених документів, знищення предмета або предметів злочинного посягання, інші»⁷⁶.

Колабораційна діяльність належить до кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, оскільки є одним з найтяжчих кримінальних правопорушень у сфері забезпечення цілісності нашої держави.

Виходячи з цього, профілактика злочинності є одним із важливих заходів, що здійснюються правоохоронними органами, державними органами, громадськими організаціями тощо з метою запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Тому заходи щодо запобігання колабораційної діяльності сьогодні є надзвичайно важливими.

До речі, науковці вважають, що профілактика злочинності має відповідати принципам законності, демократизму, гуманізму, справедливості, науковості⁷⁷.

Отже, розглянемо ці принципи більш детально, а саме ⁷⁸:

1. Законність профілактичної діяльності передбачає наявність достатнього правового регулювання на рівні законів та інших нормативних актів, завдань, методів, форм профілактики, прав і обов'язків суб'єктів (учасників) цієї роботи, гарантій законних інтересів осіб, що здійснюють профілактику. осіб, щодо яких воно здійснюється;

2. Демократизм у профілактиці злочинності означає, що вона здійснюється:

– під контролем органів представницької влади відповідного рівня;

– за безпосередньої участі та під контролем громадських об'єднань і формувань, роль яких у цьому випадку не можна зводити до ролі «помічників» державних органів;

⁷⁶ Дика С. А. Методика СБУ у розслідуванні злочину, передбаченого ст. 113 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6, том 1. С. 216–220.

⁷⁷ Кримінологія: Навч. посіб. /О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюравич; За заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Прецедент, 2006. 198 с.

⁷⁸ Там само.

– з урахуванням результатів постійного моніторингу громадської думки.

3. Гуманізм і справедливість профілактичної діяльності означає, що:

– особи, щодо яких воно проводиться, розглядаються як суб'єкти взаємодії з органами профілактики, а не як безправні об'єкти;

– ставиться завдання якомога раніше виявити та запобігти подальшому розвитку криміногенних процесів з метою мінімізації шкоди особистості, суспільству та державі;

– профілактичний вплив починається із заходів найменш інтенсивного впливу, і лише якщо вони недостатні, здійснюється перехід до заходів більш інтенсивного впливу.

4. Науковість як принцип профілактики означає:

– наявність і необхідність у програмуванні та плануванні запобіжної діяльності, правовому регулюванні та управлінні нею, а також у безпосередньому застосуванні профілактичних заходів, наукової цієї діяльності, основаної на пізнанні її закономірностей і місця в соціальних системах;

– науково-методичне забезпечення всіх рівнів, етапів, напрямків, видів профілактичної діяльності, яке базується на комплексному використанні досягнень інших наук про боротьбу зі злочинністю, тісно пов'язаних із кримінологією та кримінальною політикою, з визначенням чіткої механізм реалізації наукових рекомендацій після їх об'єктивної оцінки;

– використання на практиці наукових знань щодо закономірностей злочинності з метою об'єктивної оцінки ситуації в ретроспективі, сьогоденні та майбутнього та прийняття обґрунтованих стратегічних і тактичних рішень по боротьбі з нею;

– усвідомлення практикою тієї обставини, що спроби вирішити проблеми концептуальної бази, правового регулювання, управління профілактикою тощо, які вимагають професійного використання наукових знань, не звертаючись до них, а використовуючи понятійний апарат на рівні побутового спілкування, приводять тільки до серйозних провалів. У цьому зв'язку в усіх програмно-планових документах необхідно передбачити розділ про наукове забезпечення запобіжної діяльності;

– обов'язкове проведення кримінологічних та комплексних експертиз законодавчих і управлінських актів, пов'язаних із профілактикою злочинності, у процесі їх підготовки⁷⁹.

Визначають три рівні профілактики злочинності на основі вертикальної диференціації:

⁷⁹ Там само.

До першого рівня (загального) передбачає вирішення значущих соціальних, економічних та інших проблем життєдіяльності суспільства, що полягає в соціально-економічних перетвореннях, посиленні виховної та ідеологічної роботи, а в цілому – у вдосконаленні суспільних відносин на певному етапі розвитку суспільства;

Другий рівень (спеціальний) передбачає профілактичний вплив на конкретні соціальні групи та соціальні верстви населення, які зазнають впливу негативних соціальних процесів;

Причому до останнього належить третій рівень (індивідуальний), пов'язаний з індивідуально-профілактичним впливом на конкретних осіб, завданням якого полягає в позитивній зміні системи ціннісних орієнтацій людини, корекція її антигромадських поглядів і установок, переорієнтація поведінки на суспільно схвалюваний напрям ⁸⁰.

Профілактичні заходи мають здійснюватися на всій території України або в її окремому регіоні, на підприємстві, в установі, організації незалежно від форм власності, серед групи населення (загальна профілактика) або стосовно конкретної особи (індивідуальна профілактика). До функції профілактики правопорушень включають ⁸¹:

– запобіжно-регулятивна функція покликана коригувати у специфічних формах взаємозв'язок особи і суспільства і впливати на поведінку людей та суспільні інтереси. Іншими словами дана функція покликана не лише перешкоджати розвитку одних і допомагати удосконаленню інших суспільних відносин, але й, вирішувати виникаючі між особою і суспільством протиріччя, сприяти утвердженню їх взаємозв'язку. Профілактика покликана забезпечити таку поведінку людей, яка відповідала б вимогам, закріпленим у нормах права та інших нормативних актах;

– охоронна функція покликана забезпечити захист суспільних інтересів і соціальних цінностей громадян і держави від протиправних посягань. Оскільки профілактика правопорушень спрямована на недопущення антигромадської поведінки, а також вона реалізує не лише можливість переконання, але й примусу до осіб, які не хочуть ставати на шлях виправлення і тим самим активно проявляє дану функцію;

– виховна функція – до цієї функції в основному зводиться профілактика правопорушень, адже її призначення – не у примусі, а переконанні, тобто не у тому, щоб покарати, а у тому, щоб виховувати з метою недопущення протиправної поведінки;

⁸⁰ Там само.

⁸¹ Фондова лекція з дисципліни «Актуальні проблеми та організація попередження правопорушень». Тема «Зміст та напрями профілактичної діяльності органів внутрішніх справ». Київ, 2014. URL : https://www.naiu.kiev.ua › files › profil_diyal (дата звернення 06.07.2023).

– ідеологічна функція, призначення якої полягає у забезпеченні загальної ідейної спрямованості профілактичних заходів, обґрунтуванні їх змісту, правильному визначенні шляхів, засобів і методів профілактичної діяльності. На жаль, на сучасному розвитку держави питанням ідеології не надається належної уваги;

– прогностична функція збагачує теорію і практику профілактики правопорушень інформацією, яка дає змогу визначити перспективні напрями попередження правопорушень. Перелічені основні функції профілактики характеризують її соціальне призначення та практичну цінність.

На думку вченого Івана Богатирьова, що на діяльність колаборантів можуть впливати, як внутрішні так і зовнішні фактори перебігу російсько-української війни. Серед кримінологічних заходів запобігання та протидії колабораційної діяльності в умовах російсько-української війни варто виділити такі:

– законодавче удосконалення діяльності кіберпідрозділів правоохоронних органів;

– розробка та створення сучасних ефективних програмних продуктів щодо контролю за злочинними проявами не добросовісних громадян України у соціальних мережах;

– використання штучного інтелекту для відслідкування небезпечного контенту ресурсів;

– створення криміналістичних, експертних та оперативно-розшукових методик виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду колабораційної діяльності;

– збільшення кількості слідчих для розслідування злочину вчиненого колаборантом діяльності в умовах російсько-української війни, оскільки правоохоронна система яка діяла в мирний час на деокупованих територіях, може не впоратися з навантаженням⁸².

На нашу думку, необхідно проводити профілактичні заходи, залежно від контингенту, з метою недопущення колабораційної діяльності, серед – керівних посад у будь-якій установі, організації чи установі, незалежно від форми власності, державних службовців, голови рад ОТГ, народні депутати, правоохоронні органи України, викладачі ВНЗ, вчителі, медичні працівники; серед населення країни в тому числі підлітків, раніше судимим особам, особам, які відбувають покарання, з метою запобігання колабораційної діяльності.

Усі заходи щодо запобігання колабораційної діяльності мають відповідати Конституції України та законодавству України.

Згідно до роз'яснення деяких питань організації роботи ОМС в

⁸² Богатирьов І. Знач. твір.

умовах воєнного стану⁸³. Отже стосовно депутатів місцевої ради чи можуть «само розпуститись» у разі захоплення ворогом відповідного населеного пункту? Чи доцільно депутатам скласти свої повноваження на знак протесту проти дій загарбників?

Ситуація, у якій опинилася наша країна, є безпрецедентною для сучасного світу. Ворог вдається до абсолютно нелюдських заходів. Однак, треба знаходити сили, аби тримати голову холодною та діяти за законами України.

Чинний Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає виключний перелік підстав для дострокового припинення повноважень місцевих рад. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 78 Закону повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті, районної, обласної ради можуть бути достроково припинені у випадках:

1) якщо рада прийняла рішення з порушенням Конституції України, цього та інших законів, прав і свобод громадян, ігноруючи при цьому вимоги компетентних органів про приведення цих рішень у відповідність із законом;

2) якщо сесії ради не проводяться без поважних причин у строки, встановлені цим Законом, або рада не вирішує питань, віднесених до її відання;

3) передбачених законами України «Про військово-цивільні адміністрації», «Про правовий режим воєнного стану».

До того ж, в умовах воєнного стану заборонено проведення будь-яких референдумів, у т. ч. й щодо припинення повноважень відповідних органів місцевого самоврядування.

Тому депутатам місцевих рад, у разі неможливості проводити пленарні засідання на тимчасово окупованих територіях України, зокрема – у зв'язку із загрозою їхньому життю чи безпеці, достатньо просто утримуватись від участі у роботі місцевої ради та діяльності робочих органів місцевої ради (депутатські комісії, групи тощо). У таких випадках Президент України може призначити військові адміністрації населених пунктів там, де це дозволяє закон та поточна ситуація.

Таким чином, прийняття депутатським корпусом завідомо незаконних рішень в умовах воєнного стану може кваліфікуватися як злочин.

Також ще одне із актуальних питань, чи можуть сільські, селищні чи міські голови, інші посадові особи місцевого самоврядування «піти у

⁸³ Роз'яснення деякі питання організації роботи ОМС в умовах воєнного стану. Міністерство розвитку громад та територій України правова група офісу підтримки реформи з децентралізації мінрегіону. ТОВ «Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», 2023. ТОВ «ЛІГА ЗАКОН», 2023.

відставку» унаслідок неможливості виконувати свої повноваження на тимчасово окупованих територіях?

Закон містить також вичерпний перелік обставин, при настанні яких можуть бути достроково припинені повноваження сільського, селищного чи міського голови. Згідно з ч. 1 ст. 78 Закону це можливо у разі:

1) його звернення з особистою заявою до відповідної ради про складення ним повноважень голови;

2) припинення його громадянства;

3) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;

3¹) набрання законної сили рішенням суду про притягнення його до відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією, яким накладено стягнення у виді позбавлення права займати посади або займатися діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

3²) набрання законної сили рішенням суду про визнання його активів або активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених статтею 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках, необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави;

4) відкликання з посади за народною ініціативою;

5) визнання його судом недієздатним, безвісно відсутнім або оголошення таким, що помер;

6) його смерті.

Зрозуміло, що в поточних умовах актуальним будуть у першу чергу випадки звернення голови громади із заявою про дострокове припинення повноважень або смерть голови. У такому випадку повноваження сільського, селищного, міського голови вважаються припиненими з дня прийняття відповідною радою рішення, яким береться до відома зазначений факт (п. 1 ч. 11 ст. 78 Закону). Таким чином, «самоусунення» («самостійна «відставка») сільських, селищних, міських голів, їх заступників та секретарів відповідних рад не відповідає вимогам закону.

Проведення будь-яких референдумів про дострокове припинення повноважень голів громад чи припинення їхніх повноважень за народною ініціативою в умовах воєнного часу не допускається.

Необхідно звернути увагу, що припинення повноважень сільського, селищного, міського голови, якщо він порушує Конституцію або закони України, права і свободи громадян, не забезпечує здійснення наданих йому повноважень, здійснюється у судовому порядку. Тому, попри усі можливі емоції, і цілком зрозумілий людський гнів, давайте спробуємо утриматись від того, аби множити протиправні дії. Саме повагою до законності та верховенства права ми, серед іншого, відрізняємося від

дикого окупанта.

Однак у разі, якщо голова громади перейшов на бік ворога, зокрема й під загрозою своєму життю чи життю його рідних чи близьких, виконувати незаконні накази такого посадовця забороняється.

Повноваження сільського, селищного, міського голови можуть бути достроково припинені також у випадках, передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Згідно з ч. 5 ст. 50 Закону повноваження секретаря сільської, селищної, міської ради можуть бути достроково припинені за рішенням відповідної ради. Тому «самостійна відставка» секретаря також не буде вважатись законною.

Щодо інших посадових осіб місцевого самоврядування. Як передбачено ч. 1 ст. 20 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», крім загальних підстав, передбачених Кодексом законів про працю України, служба в органах місцевого самоврядування припиняється на підставі і в порядку, визначених Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», цим та іншими законами України, а також у разі:

- порушення посадовою особою місцевого самоврядування Присяги;

- порушення умов реалізації права на службу в ОМС;

- виявлення або виникнення обставин, що перешкоджають перебуванню на службі, чи недотримання вимог, пов'язаних із проходженням служби в ОМС;

- досягнення посадовою особою граничного віку перебування на службі в ОМС.

Таким чином, посадовці ОМС станом на зараз можуть звільнитися з посад за власним бажанням або за рішенням відповідного керівника, у тому числі у зв'язку із невиконанням своїх посадових обов'язків або переходом на бік ворога, що є порушенням Присяги. Звільнення таких представників не увільняє їх від кримінальної та іншої відповідальності, у разі наявності у їхніх діях ознак злочинів.

Водночас ми не радимо вдаватися до масових звільнень виключно з міркувань безпеки. Більш доцільно, якщо робота органу є неможливою, оголосити простій установи та направити усіх працівників по домівках. У разі потреби (можливості) керівник відповідного ОМС зможе відкликати працівників на роботу для виконання окремих завдань.

Що ж до посадовців місцевого самоврядування чи можуть продовжувати здійснювати свої повноваження на тимчасово окупованих територіях? Чи не буде це розцінено як державна зрада чи колабораційна діяльність?

У разі такої можливості, посадові особи та працівники місцевого

самоврядування, комунальних підприємств, установ та організацій мають виконувати свої посадові обов'язки, визначені законодавством та Планом запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану (розпорядження КМУ № 181-р від 24.02.2022 р.).

А тому усі дії, направлені на забезпечення життєдіяльності громади треба виконувати, якщо це безпечно для життя працівників. Умисне невиконання Плану несе шкоду обороноздатності країни та сприяє підривної діяльності проти України.

Водночас згідно з ч. 4 ст. 111¹ Кримінального кодексу України передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, в тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора вважається колабораційною діяльністю. Тому добровільна співпраця чинних працівників ОМС чи комунальних підприємств із фейковими «мерами», «комендантами» чи «режимами», які встановлюють окупаційні війська, а також безпосередньо з військами окупанта буде розцінена як злочин. Це стосується не лише посадових осіб, а й звичайних працівників, які не виконують жодних організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій⁸⁴.

Таким чином запобігання колабораційній діяльності серед – керівних посад у будь-якій установі, організації чи закладі, незалежно від форми власності, державних службовців, голови рад ОТГ, народних депутатів, правоохоронних органів України, викладачів ВНЗ, вчителів, медичних працівників вважаємо за необхідне проводити такі методи:

- проведення регулярних бесід керівника з підлеглими щодо поняття та форми (виду) колабораційної діяльності та кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення за ст. 111¹ КК України, про неможливість співпраці з державою-агресором;
- індивідуальні бесіди керівника з підлеглими з метою профілактики колабораційної діяльності;
- перевірка за відповідними базами майнових активів, рахунків, особистих документів підлеглих на відсутність їх у російській федерації;
- роз'яснювальна робота співробітникам кадрів та психологами щодо неможливості співпраці з ворогом та надання рекомендацій, як не стати колаборантом;
- перевірка родинних зв'язків, близького оточення на предмет

⁸⁴ Там само.

можливого виключення співпраці з державою-агресором;

- перевірка соціальних мереж особи з метою виключення публічних закликів на підтримку рішень та/або дій держави-агресора;

- використання засобів масової інформації, відеоматеріалів, тренінгів чи лекцій з метою недопущення колабораційної діяльності та співпраці з державою-агресором серед підлеглих;

- попередження відповідних органів з метою запобігання злочинам, які плануються та готуються;

- керівник підрозділу (директор, начальник) щомісяця письмово доповідати підлеглим про дотримання законності при виконанні ними службових обов'язків, недопущення порушень законодавства України та недопущення співпраці з державою-агресором;

- розробити пам'ятку щодо роз'яснення Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України, який має назву: «Злочини проти основ національної безпеки України»;

- проводити постійну роз'яснювальну роботу про те, що під час виконання службових обов'язків необхідно щоденно дотримуватись добросовісності, у додержання громадського порядку, утримувати інших від порушень правопорядку, неухильно дотримуватись законів у виконання службових обов'язків, не допускати порушень законодавства України та недопущення фактів, пов'язаних співпрацює з державою-агресором.

Таким чином, запобігання державним злочинам є головним напрямом СБУ та їх боротьби з цими небезпечними діяннями. Органи СБУ ведуть як індивідуальну, так і загальну профілактику державних злочинів⁸⁵.

Загальна профілактика спрямована на виявлення, усунення або локалізацію причин і умов, що сприяють вчиненню державних злочинів. Підставою такої профілактики є наявність повних і достовірних даних про вчинювані злочини чи можливі негативні процеси у регіоні або на об'єктах, які можуть завдати шкоди інтересам безпеки держави.

Індивідуальна профілактика реалізується у системі заходів, які проводяться щодо конкретної особи з метою запобігання вчинення державного злочину. Підставою такої профілактики є наявність повних і достовірних даних, які свідчать про те, що поведінка особи суперечить інтересам державної безпеки і може спричинити вчинення злочину проти держави⁸⁶.

⁸⁵ Кримінологія: навч. посіб. /О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюравич; За заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Прецедент, 2006. 198 с.

⁸⁶ Там само.

До методи індивідуальної профілактики передбачають:

- індивідуальні бесіди;
- превентивний вплив за участю родичів і близьких, керівників установ, підприємств і організацій;
- використання засобів масової інформації;
- винесення офіційного застереження.

Профілактичне значення щодо усунення шкідливих наслідків державної зради, шпигунства, спроб насильницького захоплення влади, мають норми Кримінального кодексу України, в яких закріплено норми заохочення позитивного посткримінальної поведінки учасників цих злочинів. Окрім, цього використовують як гласні, так і негласні форми профілактики⁸⁷.

Зокрема, ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-ХІІ⁸⁸ зазначається, що Служба безпеки України відповідно до своїх основних завдань зобов'язана:

1) здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу, екології та інших питань, пов'язаних з національною безпекою України;

2) здійснювати заходи контррозвідувального забезпечення дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ, а також заходи, пов'язані з охороною державних інтересів у сфері зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, безпекою громадян України за кордоном;

3) виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень;

4) здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України;

5) забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань;

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення 06.07.2023).

б) здійснювати контррозвідальне забезпечення оборонного комплексу, Збройних Сил України, інших військових формувань, дислокованих на території України, енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства;

7) брати участь у розробці і здійсненні відповідно до Закону України «Про державну таємницю» та інших актів законодавства заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та здійснення контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни, сприяти у порядку, передбаченому законодавством, підприємствам, установам, організаціям та підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України;

8) здійснювати відповідно до законодавства профілактику правопорушень у сфері державної безпеки;

9) у межах визначеної законодавством компетенції забезпечувати захист особистої безпеки громадян і осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі надходження від них, членів їх сімей та близьких родичів заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну; брати участь у реабілітації і поновленні прав незаконно репресованих осіб;

10) сприяти Державній прикордонній службі України в охороні державного кордону України;

11) сприяти забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного стану в разі їх оголошення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій;

12) подавати наявними силами і засобами, в тому числі і технічними, допомогу органам Національної поліції, іншим правоохоронним органам у боротьбі із вчиненням кримінальних правопорушень;

13) брати участь у розробці заходів і вирішенні питань, що стосуються в'їзду в Україну та виїзду за кордон, перебування на її території іноземців та осіб без громадянства, прикордонного режиму і митних правил, приймати рішення про заборону в'їзду в Україну іноземцю або особі без громадянства, про скорочення строку тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства на території України, про примусове повернення іноземця або особи без громадянства в країну походження або третю країну;

14) проводити наукові дослідження і дослідно-конструкторські роботи, впроваджувати їх результати в практику діяльності Служби безпеки України;

15) виконувати за дорученням Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави;

16) брати участь у розробленні та здійсненні заходів щодо фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також у проведенні спеціальної перевірки щодо допуску до особливих робіт;

17) забезпечувати внесення відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та підтримання таких відомостей в актуальному стані у межах, визначених законодавством;

18) здійснювати функцію технічного регулювання у сфері спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації;

19) здійснювати за участю Міністерства закордонних справ України міжнародне співробітництво щодо подання пропозицій до комітетів Ради Безпеки ООН та до іноземних держав про включення (виключення) фізичних або юридичних осіб та організацій до відповідних санкційних переліків та розгляду запитів іноземних держав про включення (виключення) до (з) переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції;

20) здійснювати управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління, у порядку, визначеному законом.

Правоохоронці, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації всіх форм власності, громадські формування з охорони громадського порядку, засоби масової інформації, громадські організації повинні постійно проводити профілактичні заходи серед громадян країни, підлітків з метою запобігання калобараційної діяльності та співпраці з державою-агресором. На нашу думку, до профілактичних методів можна віднести:

- індивідуальну;
- загальну;
- публічну та негласну форми профілактики.

На сьогоднішній день в сучасному суспільстві існує широкий спектр засобів впливу на людину, на її погляди, формування її моралі, правосвідомості.

Перше місце наразі посідають соціальні мережі, за ними йдуть ЗМІ, радіо, преса, телебачення, кіно. На сучасному етапі суспільного розвитку

основним завданням є повне та ефективно використання цих засобів для розв'язання проблем суспільства⁸⁹.

Досвід свідчить про те, що засоби масової інформації в загальному запобіганні (профілактиці) злочинів може бути використано в таких напрямках:

- усунення, блокування чи нейтралізації обставин, що сприяють вчиненню злочинів, передбачених за ст. 111¹ КК України;
- виявлення та роз'яснення причин, що породжують вчинення злочинів, передбачених за ст. 111¹ КК України, та умов, що сприяють їх вчиненню, з тим щоб довести до свідомості людей правильне розуміння витоків цих явищ і викликати протидію;
- виховання громадських поглядів і переконань;
- виховання активності населення в боротьбі зі злочинністю пов'язаною з колабораційною діяльністю;
- висвітлення невідворотності покарання за вчинення злочину, передбаченого за ст. 111¹ КК України;
- запобігання злочинним діям шляхом інформування громадян про шлях і осіб, що їх вчинили;
- виховно-профілактичний вплив на осіб, схильних до злочинної поведінки або тих, хто вчиняє інші правопорушення;
- створення обстановки нетерпимості та засудження осіб, що порушують правопорядок, і тих, хто їм сприяє;
- правове виховання громадян, тобто постійне роз'яснення, щодо прийняття та впровадження відповідних нормативно-правових документів, щодо колабораційної діяльності та інших злочинів проти основ національної безпеки України;
- забезпечення належного морально-психологічного клімату в суспільстві з метою створення оптимальних умов для діяльності правоохоронних органів та громадськості;
- встановлення обставин, що мають значення для розкриття, розслідування злочинів та розшуку злочинців⁹⁰;
- роз'яснювальну роботу громадянам щодо поведінки в умовах воєнної загрози та способів протидії дезінформації та здійснення фото/відео з метою передачі ворогу критично важливих об'єктів інфраструктури громади, інших важливих підприємств, установ, лікарень, тощо.

⁸⁹ Кримінологія: навч. посіб. /О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, Ю. Ф. Іва́нов, П. М. Опа́сенко, В. Г. Пше́ничний, В. Г. Сюра́вчик; За заг. ред. О.М. Джу́жи. Київ : Преце́дент, 2006. 198 с.

⁹⁰ Там само.

Не менш важливим у боротьбі з колаборантами є проведення співробітниками СБУ активних стабілізаційних заходів на щойно деокупованих територіях нашої країни. Таким чином СБУ збирає якісну доказову базу, яка дозволить притягнути винних до відповідальності. І закликає громадян поширювати інформацію про пособників ворога, а також інтернет-агентів, які «зливають» агресору важливі дані або поширюють у соцмережах контент на його підтримку, використовуйте чат-бот. Також в СБУ працює загальноукраїнська «гаряча лінія», а на території Херсонської та Миколаївської областей працюють окремі гарячі лінії, куди громадяни можуть повідомити всю інформацію про зрадників та колаборантів, які допомагали ворогу під час окупації, у телефонному режимі за відповідними номерами⁹¹.

Крім того, в Україні є «народна розвідка» – це чат-бот «єВорог» створений Міністерством цифрової трансформації та існує лише в Telegram. З початку роботи чат-боту «єВорог» українці надіслали понад 940 повідомлень про колаборантів, повідомила Патрульна поліція. Які в подальшому були передані до СБУ.

Як працює чат-бот «єВорог» є роз'яснення для громадян України з метою документування «колаборанта» і передачі СБУ:

- у чат-боті «єВорог» потрібно вибрати «Повідомити про колаборантів»;
- вказати їх геолокацію та додати фото або відео;
- описати, чому ви вважаєте людину колаборантом та розповісти, як саме вона допомагає загарбникам;
- якщо не вдалося зняти колаборанта на камеру, можна надіслати заявку з текстом та всіма подробицями. Знімайте зрадників прихованою камерою без звуку та з безпечного місця. Не забувайте видаляти листування з «єВорогом» та фото з вашого телефону⁹².

Також депутати вважають, що через ЗМІ необхідно вести роз'яснювальну роботу серед цивільного населення щодо поведінки в умовах воєнної загрози та способів протидії дезінформації. Чіткими інструкціями та методичними матеріалами потрібно забезпечити лікарів,

⁹¹ СБУ закликає українців повідомляти про зрадників і колаборантів на Миколаївщині та Херсонщині. Служба безпеки України. URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zaklykaie-ukraintsiv-povidomliaty-pro-zradnykiv-i-kolaborantiv-na-mykolaivshchyni-ta-khersonshchyni> (дата звернення 11.07.2023).

⁹² У поліції розповіли, скільки заявок про колаборантів у чатбот єворог надіслали українці. *Дзеркало тижня*. URL : <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/u-politsiji-rozprovili-skilki-zajavok-pro-kolaborantiv-u-chatbot-jevoroh-nadislali-ukrajintsi.html> (дата звернення 11.07.2023).

освітян і працівників критично важливих підприємств⁹³.

Наш погляд вважаємо за необхідним проводити роз'яснювальну роботу з населенням щодо поведінки в мережі з метою протидії дезінформації та фейкам, пояснювати громадянам, що останні не повинні залишати свої дані у відкритому доступі – онлайн-форми, петиції та будь-які анкети, тощо. Правоохоронним органам необхідно посилити моніторинг для виявлення дезінформації та подальшого документування загрози та виправлення недоліків, які використовує агресор. Також необхідно посилити покарання за поширення дезінформації та вжити всіх необхідних заходів правоохоронними органами для стримування агресора в інформаційному просторі⁹⁴.

Отже/таким чином, однією з уразливих категорій осіб є раніше судимі та засудженні. Особа раніше судима – це особа, яка має судимість. Судимість – це особливий правовий стан особи, створений реалізацією кримінальної відповідальності, який виникає у зв'язку з ухвалою обвинувального вироку суду за вчинене нею кримінальне правопорушення і призначенням покарання та тягне певні, несприятливі для засудженого, правові наслідки, що виходять за межі покарання⁹⁵.

А також, засудженні особи, які звільнились з місць позбавлення волі до них застосовується адміністративний нагляд. Згідно ст. 1 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01.12.1994 № 264/94-ВР адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами Національної поліції⁹⁶.

Водночас, ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» адміністративний нагляд встановлюється щодо повнолітніх осіб⁹⁷:

а) засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі

⁹³ Місцеві ради різних рівнів Тернопільщини виступають за посилення боротьби з колаборантами. Політична партія слуга народу. URL : <https://sluga-narodu.com/ze-zhinky-dayzhest-za-tyzhden-2/> (дата звернення 11.07.2023).

⁹⁴ Ткач Ю. О. «Сучасні питання дезінформації в умовах війни». Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Сучасні інформаційні технології в діяльності Національної поліції України». (м. Дніпро, 10 листопада 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023.С. 72.

⁹⁵ Судимість. Правові наслідки судимості. Безоплатна правова допомога. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Судимість._Правові_наслідки_судимості (дата звернення 06.07.2023).

⁹⁶ «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі». Закону України від 01.12.1994 № 264/94-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-вр#Text> (дата звернення 06.07.2023).

⁹⁷ Там само.

злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства;

б) засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів Національної поліції, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення;

в) засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

г) засуджених до позбавлення волі за злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи;

д) засуджених до довічного позбавлення волі.

Отже/наразі на засуджену особу накладаються основні обов'язки, що вона повинна виконувати, а саме ⁹⁸:

– виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно додержуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб;

– виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації;

– ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених;

– з'являтися за викликом адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації.

2. Невиконання засудженими своїх обов'язків і встановлених законодавством вимог адміністрації органів і установ виконання покарань тягне за собою встановлену законом відповідальність.

3. Обов'язки засуджених, до яких судом застосовано пробацію, визначаються цим Кодексом та Законом України «Про пробацію».

Зокрема до повноваження уповноваженого органу з питань пробації⁹⁹ входить:

1. Уповноважений орган із питань пробації у межах своїх

⁹⁸ Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 06.07.2023).

⁹⁹ Там само.

повноважень забезпечує:

- здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей до трьох років;
- виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт;
- реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію;
- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;
- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів у порядку, визначеному статтею 57 цього Кодексу;
- здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених і запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

На нашу думку, необхідно проводити індивідуальні профілактичні заходи з раніше судимими особами з метою недопущення колабораційної діяльності та співпраці з державою-агресором.

Індивідуальна профілактика містить комплекс заходів, спрямованих на:

- усунення факторів, що негативно впливають на особу та можуть призвести до формування в неї антисоціальної спрямованості та протиправної поведінки;
- зміни в особі антисоціальних поглядів, звичок, інтересів, що можуть попередити вчинення особою не тільки адміністративних проступків, але й інших правопорушень, зокрема злочинів;
- застосування невідкладних заходів з попередження підготовлюваних правопорушень та припинення спроб їх вчинення¹⁰⁰.

Отже індивідуальна профілактика включає у себе ряд послідовних, взаємопов'язаних стадій:

- виявлення осіб, від яких можливо очікувати вчинення злочинів;
- спостереження за такими особами;

¹⁰⁰ Фондова лекція з навчальної дисципліни «Організація роботи підрозділів превентивної діяльності Національної поліції». Тема: «Індивідуально-профілактична робота дільничного офіцера поліції». Київ 2016. URL : <https://nni3.naiu.kiev.ua> > ОРППДНП тема 7 (дата звернення 11.07.2023).

– здійснення профілактичного впливу.

Профілактичний вплив, здійснюваний дільничним офіцером поліції, розглядають як:

1) основне його завдання й обов'язок щодо застосування комплексу виховних та примусових заходів;

2) процес, спрямований на зміну антигромадських поглядів, звичок осіб, щодо яких здійснюється вплив, формування у них позитивних якостей, поваги до норм права та правил співжиття;

3) результат діяльності, за якої реалізуються вимоги законодавчих та підзаконних нормативних актів у відповідній галузі.

До заходів індивідуальної профілактики правопорушень слід віднести:

- профілактичну бесіду;
- роз'яснення законодавства;
- усне попередження про неприпустимість протиправних дій;
- офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки;

- профілактичний облік;
- адміністративний нагляд органів Національної поліції;
- соціальний патронаж осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або її позбавлення на певний строк та осіб антигромадської спрямованості¹⁰¹.

На нашу думку, правоохоронні органи повинні здійснювати індивідуальну профілактику злочинів, за ст. 111¹ КК України з раніше судимими особами з метою запобігання колабораційної діяльності і до цього переліку слід віднести:

- перевірка зв'язків родичів, близьких друзів, з якими підтримує зв'язок раніше засуджений;

- моніторинг соціальних мереж з метою виявлення закликів до співпраці з ворогом, можливого розголошення інформації із закликами підтримати РФ та іншої інформації, фото, постів що містять ознаки колабораційної діяльності;

- проведення перевірок, з якими особами проживає раніше засуджений, місце його роботи;

- проведення профілактичних бесід з метою запобігання співпраці з ворогом та повторному вчиненню кримінальних правопорушень в тому числі колабораційної діяльності;

- доводити до відома законодавство в сфері злочинів проти основ національної безпеки України;

¹⁰¹ Там само.

– проводити роз'яснювальну роботу для кращого розуміння поняття та форми (виду) колабораційної діяльності та кримінальної відповідальності;

– роз'яснювальну роботу щодо поведінки в умовах воєнної загрози та способів протидії дезінформації та про заборону фото\відео з метою подальшої передачі ворогу критично важливих об'єктів інфраструктури громади, інших важливих підприємств, установ, лікарень, тощо.

Щодо запобіжних заходів, спрямованих на запобігання колабораційної діяльності і співпраці з ворогом, особам, які засуджені та відбувають покарання, необхідно:

– працівникам установи постійно проводити роз'яснювальні бесіди для кращого розуміння поняття та форми (виду) спільної колабораційної та кримінальної відповідальності;

– доводити до відома засуджених у сфері злочинів проти основ національної безпеки України;

– усунення, блокування чи нейтралізації обставин, що сприяють вчиненню злочинів, передбачених за ст. 111¹ КК України;

– індивідуальні бесіди із засудженими;

– використання засобів масової інформації, які висвітлюють інформацію про колаборантів, їх покарання;

– проводити оперативні заходи щодо виявлених активістів серед засуджених, які можуть спричинити масові заворушення, вести агітацію серед засуджених з метою підтримки «руського мира»;

– перевірка зв'язків, з якими заслужена особа підтримує зв'язок, у тому числі її родинні зв'язки;

– ретельна перевірка осіб, які прибувають на зустріч і передачу посилок, з метою недопущення передачі будь-яких предметів (прапори, книг, атрибутики, SIM-карт, карткових рахунків, особистих документів тощо), пов'язаних з «руським миром»;

– перевірка соцмереж та мобільних телефонів з метою недопущення співпраці з ворогом та активної агітації на підтримку «руського мира».

Наостанок хотілося б звернути особливу увагу на дітей. Особлива опіка такої категорії населення з боку держави та суспільства пояснюється цілою низкою причин, серед яких основну роль відіграють наступні:

- 1) діти – найменш соціально захищена категорія населення;
- 2) діти – майбутнє будь-якої держави, фундамент нації¹⁰².

¹⁰² Березняк В. С., Шаблистий В. В., Каторкін Р. А. Зазнач. твір.

Останній фактор демонструє просту формулу: здоровий розвиток молодого покоління дорівнює створенню сучасної правової розвиненої держави. Для того, щоб ця формула функціонувала на практиці, важливо створити сприятливі умови для цього: забезпечити додаткові гарантії (соціальні, правові тощо), усунути детермінанти деліктної поведінки або нейтралізувати їх, створити механізм адекватного реагування на факти вчинення даною категорією осіб суспільно небезпечних діянь¹⁰³.

Тому дітям, як і дорослим, важливо проводити індивідуально-профілактичну роботу з метою недопущення співпраці з державою-агресором.

Проведення інформаційно-роз'яснювальної кампанії, яка включає у себе:

- створення документальних та науково-популярних фільмів, видання художньої та публіцистичної літератури з вказаної тематики;
- здійснення правової пропаганди в загальноосвітніх закладах з роз'ясненням правових наслідків вчинення кримінальних правопорушень та інших антигромадських діянь;
- проведення соціальної реклами на телебаченні, радіо із залученням ЗМІ; за допомогою мобільних операторів (повідомлення SMS);
- проведення культурно-спортивних заходів, а також інших акцій;
- проведення у закладах освіти лекцій та практичних занять, спрямованих на формування у дітей правомірної, відповідальної поведінки, навичок до здорового способу життя тощо¹⁰⁴;
- проведення ознайомлювальної, попереджувальної та виховної бесіди з дитиною за місцем проживання, навчання чи роботи щодо спільної діяльності та неможливості співпраці з державою-агресором;
- проведення роз'яснювальної роботи серед підлітків щодо в умовах воєнної загрози та способів протидії дезінформації та про заборону фото\відео з метою подальшої передачі ворогу критично важливих об'єктів інфраструктури громади, інших важливих підприємств, установ, лікарень, тощо.
- проведення роз'яснювальної роботи серед підлітків, щодо заборони проведення активної агітації на підтримку «руського мира»;
- проведення роз'яснювальної роботи щодо заборони носіння прапорів, атрибутики різного типу в тому числі одягу, пов'язаного з пропагандою «руського мира»;
- проведення роз'яснювальної роботи щодо читання забороненої літератури з метою подальшої агітації чи пропаганди серед інших

¹⁰³ Так само.

¹⁰⁴ Березняк В. С., Грицай Ю. В., Плачков О. В., Юхимчук О. В. Профілактика насильства серед дітей та учнівської молоді : методичні рекомендації. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 22–23.

підлітків та громадян;

- проведення роз'яснювальної роботи щодо заборонених комп'ютерних ігор;

- проведення роз'яснювальної роботи щодо заборони здійснення будь-яких платежів, оплати чи купівлі будь-яких речей (одягу, іграшок, книг тощо) щодо нечітких або некоректних карткових рахунків;

- проведення роз'яснювальної роботи щодо не передачі своїх персональних даних, батьків, родичів, друзів та копій особистих документів третім особам, не залишати свої дані у відкритому доступі – онлайн-форми, петиції та будь-які анкети тощо;

- проведення роз'яснювальної роботи щодо соціальної мережі та правил її користування.

Отже у ст. 5 Закону України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» зазначається, що уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані: проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей; виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; розглядати у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми; виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей; розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей; виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво; виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей; вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, у тому числі звільнених з спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей тощо¹⁰⁵.

На законодавчому рівні на Національну поліцію покладено обов'язок ведення обліку неповнолітніх, які вчинили акти деліктної поведінки, з метою проведення комплексу профілактичних заходів.

Відповідно до вимог Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС від 19.12.2017 № 1044, взяттю на профілактичний облік

¹⁰⁵ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

підлягають наступні категорії дітей:

- 1) засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- 2) звільнені за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання;
- 3) звільнені зі спеціальних виховних установ;
- 4) які вчинили домашнє насильство в будь-якій формі (дітикривдники), передбачені ст. 1732 КУпАП, а також щодо яких винесено термінові заборонні приписи чи видані обмежувальні приписи;
- 5) які впродовж року два і більше разів були притягнуті до адміністративної відповідальності;
- 6) які впродовж року два і більше разів самовільно залишали сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей;
- 7) які вчинили булінг (цькування) учасника освітнього процесу¹⁰⁶.

Крім, цього поліцейські проводять індивідуальну профілактичну роботу, яка передбачає:

- 1) проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дитиною за місцем проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць;
- 2) проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;
- 3) складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;
- 4) відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень;
- 5) вжиття інших профілактичних заходів, передбачених законодавством України¹⁰⁷.

Варто наголосити на тому, що, держава також сприяє боротьбі з колаборантами та документуванню фактів колабораційної діяльності для забезпечення основ національної безпеки в умовах військової агресії російської федерації проти України важливу роль відіграє ефективне запобігання та протидія колабораційній діяльності, кримінальну

¹⁰⁶ Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> .

¹⁰⁷ Там само.

відповідальність за здійснення якої передбачено Законом України від 03.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». З метою сприяння такій діяльності НАЗК розробило Методичні рекомендації щодо роботи з виявлення фактів колабораційної діяльності.

Особи, яких на яких спрямована робота.

1) уповноважені особи центральних апаратів ЦОВВ та їх територіальних органів звертають увагу на: працівників цих органів; осіб, із якими орган взаємодіє під час реалізації визначеної законодавством компетенції.

2) уповноважені особи військово-цивільних адміністрацій, органів місцевого самоврядування звертають увагу на:

– працівників відповідних органів, посадових осіб місцевого самоврядування;

– осіб, які здійснюють відповідну злочинну діяльність на території адміністративно-територіальних одиниць, на які розповсюджується юрисдикція органу.

Алгоритм проведення роботи.

1. Анкетування, опитування працівників органу, зокрема, з таких питань:

– Назвіть три джерела інформації, яким Ви довіряєте.

– Ви підтримуєте чи не підтримуєте спеціальну військову операцію російських військ на території України (безперечно підтримую/швидше підтримую/швидше не підтримую/певно не підтримую).

– Чи ставали Ви учасником (свідком) подій, зокрема під час особистого спілкування з колегами, які б дозволили сказати, що в органі, у якому Ви працюєте, поряд із вами працюють особи, які є прихильниками російської федерації чи мають проросійські погляди? (так/ні). Якщо так, то чи готові Ви надати інформацію стосовно таких осіб? (так/ні). Якщо так, за можливості повідомте таку інформацію закритими каналами (анонімно) із долученням опису обставин та наявних доказів.

– Коли з 2013 року Ви виїжджали до РФ, РБ, Сербії, Болгарії, Угорщини, АРК, Л/ДНР? Із якою метою, із ким та на яких транспортних засобах?

– Чи документувалися Ви паспортами чи іншими документами вищеперерахованих країн і псевдоутворень? Якщо так, то коли?

– Чи володієте Ви безпосередньо чи опосередковано майном зареєстрованим у вищевказаних країнах та утвореннях?

– Інші питання, які, на Вашу думку, дозволять виявити осіб, які є прихильниками російської федерації чи мають проросійські погляди, сприяють окупантам чи можуть сприяти їм за певних обставин.

Також потрібно звернути увагу на аналіз акаунтів працівників у

соціальних мережах (наявність публікацій, що відкрито підтримують російську федерацію, проросійські коментарі та водночас критичні до України, а також заперечення збройної агресії російської федерації) проросійські погляди працівника, зокрема під особистого спілкування між колегами).

А також постійний зв'язок із працівниками, які опинились на тимчасово окупованих територіях, ведення обліку інформації про таких осіб (у тому числі, чи відомо про те, що працівники контактували з представниками окупаційної адміністрації та чи контактують вони з керівництвом свого органу, у якому працюють; чи виявили працівники бажання працювати з окупаційною адміністрацією; чим наразі працівники займаються).

Так, аналіз місцевих телеграм-каналів та місцевих новин. Постійне підтримання зв'язку з місцевим населенням, за принципом «бути в курсі подій», що відбуваються на території адміністративно-територіальних одиниць, на які розповсюджується юрисдикція органу. Це здебільшого буде актуально для уповноважених осіб військово-цивільних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, хоча також може використовуватися і територіальними органами ЦОВВ.

Отримання від підприємств, установ та організацій, їх посадових осіб, із якими орган взаємодіє під час реалізації визначеної законодавством компетенції інформації, що може вказувати на ознаки колабораційної діяльності, у тому числі передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території.

Реалізація результатів роботи.

Зібрати інформацію: опис фактів, що свідчать про сприяння ворогу; дані про особу-колаборанта (ПІБ, посада), її місцезнаходження чи перебування, рід занять, контактний номер телефону, профілі у соціальних мережах тощо; посилання на джерела, у яких зафіксовано такі факти; наявні докази (переписка, фото, відео, контакти осіб, які можуть підтвердити інформацію тощо). Внести наявну інформацію до таблиці у форматі Excel (додається). Щоп'ятниці надсилати інформацію (у форматі Excel, якщо розмір вкладення перевищує 10 МБ, доцільно архівувати такий файл) до НАЗК виключно на електронну пошту stopzrada@nazk.gov.ua з позначкою (тема листа) «Для внесення до Реєстру». У випадку відсутності інформації для внесення до Реєстру відповідне повідомлення надсилати не потрібно¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Методичні рекомендації щодо роботи з виявлення фактів колабораційної діяльності. Головне управління дергеокадастру в івано-Франківській області. URL : <https://ivano-frankivska.land.gov.ua/info/metodychni-rekomendatsii-shchodo-roboty-z-vyavlennia-faktiv-kolaboratsiinoi-diialnosti/> .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 28.09.2022).
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 31. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 28.09.2022).
3. Теорія держави і права/ за ред. Ю. А. Ведернікова. Дніпро: ДДУВС, Ліра ЛТД, 2016. 480 с.
4. Українська газета «ІзбірКом». Хроніка війни: повномасштабне вторгнення в Україну. URL : <https://izbirkom.org.ua/publications/politika-8/2022/hronika-vtorgnennya-rosiya-zatverdila-vvedennya-vijsk-na-shid-ukrayini/> (дата звернення 28.09.2022).
5. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». У поліції кажуть, що рівень злочинності за півроку впав на 25 %. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3537526-u-policii-kazut-so-riven-zlocinnosti-za-piv-roku-vprav-na-25.html> (дата звернення: 28.09.2022).
6. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001, № 25-26, ст. 131.
7. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. ГО «Вектор прав людини», Київ, 2022. URL : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46990/1/Kravchuk_Bondarenko_Art_111-1_CCU.pdf (дата звернення: 28.09.2022).
8. Чальцева О. М. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. ISSN 2519-2949 (Print); 2519-2957 (Online) «ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ» 2 – 2022. С. 56-60.
9. Потильчак О. В. Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944). Київ : УДПУ ім. М. П. Драгоманова, 1997. 29 с.
10. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст.: [навч. посібник]. Київ : Генеза, 1996. 360. С. 232–234.
11. Письменський Є. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис Северодонецьк : Румянцева Г. В., 2020. 120 с.
12. Янішевська К. Д., Крисько А. С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 4(56) 2022. С. 71-76.
13. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. URL : <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf> (дата звернення: 02.11.2022).

14. Колабораціонізм. Міжнародний досвід регулювання, правові механізми та санкції. Інформ.-до-слідн. центр при Верхов. Раді України, 2021. 4 с. URL : https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XD9Z.pdf (дата звернення: 02.11.2022).

15. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. Чтиво.2019. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Honcharenko_Oleksii/Problemy_instytutsiinoho_vyznachennia_termina_kolaboratsionizmu_ioho_vydiv_ta_oznak.pdf?PHPSESSID=o001hmfhdenos08s30k2n465r4 (дата звернення: 04.11.2022).

16. Горобець В. Економічний та культурний колабораціонізм: формула співпраці. Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. 2020. URL : https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-84-106.pdf (дата звернення: 04.11.2022).

17. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 19 серп. 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.11.2022).

18. Роз'яснення щодо особливостей визначення ознак колабораціонізму працівників окремих сфер діяльності: Роз'яснення від 07.07.2022 р. № 18086/5/12-2022.

19. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. URL : https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=66150 (дата звернення: 11.10.2023).

20. Іван Богатирьов. Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне право* № 1 (49) (2023). С. 57-64. URL : <https://www.publichnepravo.com.ua/files/49/7.pdf>.

21. Телеграм-канал Офісу Генерального прокурора. URL : https://t.me/pgov_ua.

22. Намагався прикритись статусом волонтера у Червоному Хресті: спецслужба затримала колаборанта. URL : <https://vechirniy.kyiv.ua/news/78608>.

23. Мисливий В. А. Колабораціонізм в умовах воєнного стану: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів): збірник тез науково-практичного круглого столу, м. Київ, 7 вересня 2022 р. / Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2022. С. 184–188.

24. Указ президента України № 64/2022. Президент України Володимир Зеленський офіційне інтернет-представництво. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 20.06.2023).

25. Верховна Рада України продовжила строк дії воєнного стану в Україні на 90 днів. Офіційний веб-портал парламенту України Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/2023#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

26. Інформаційне агентство «УНІАН». Тотальне очищення: як війна

допомагає виявити колаборантів та позбавитись кремлівських маріонеток назавжди. URL : <https://www.unian.ua/society/viyana-v-ukrajini-yak-viyana-dopomagaye-viyavlyati-kolaborantiv-ta-kremlivskih-marionetok-12161568.html>. (дата звернення: 27.06.2023).

27. НАЗК заявляє про викриття 3500 колаборантів. Главком. URL : <https://glavcom.ua/country/criminal/-u-nazk-zajavili-pro-vikrittja-3500-kolaborantiv-912905.html> (дата звернення 07.07.2023).

28. Березняк В. С., Шаблистий В. В., Каторкін Р. А. Кримінологічні аспекти деліктної поведінки дітей в Україні. URL : <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/287/7882/16460-1?inline=1> (дата звернення 05.07.2023).

29. Ibid. С. 46.

30. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія: курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. С. 63.

31. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. С. 92.

32. Кримінологія: Навч. посіб. /О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюравич; За заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Прецедент, 2006. 198 с.

33. TERMIN.in.UA: Колаборація – що це таке, як працює та навіщо потрібна URL : <https://termin.in.ua/kolaboratsiia/> (дата звернення: 28.09.2022).

34. Академічний тлумачний словник 1970-1980 рр. (словник української мови) в 11 томах: том 4, 1973, с. 216 «Колабораціонізм». URL : <http://sum.in.ua/s/kolaboracionizm> (дата звернення: 28.09.2022).

35. Кузьменко О. В. Особливості криміналістичної характеристики колабораційної діяльності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/260327/256686.C.336-339> (дата звернення 08.07.2023.).

36. Кримінологія: підручник \ за заг. ред. Б. М. Головкина. Харків: Право, 2021. 384 с.

37. Єдиний державний реєстр судових рішень: колабораційна діяльність. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 28.09.2022).

38. Кримінальні справи (з 01.01.2019); Злочини проти основ національної безпеки України; Колабораційна діяльність. Вирок у справі №296/1731/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103969976> (дата звернення: 28.09.2022).

39. Кримінальні справи (з 01.01.2019); Злочини проти основ національної безпеки України; Колабораційна діяльність. Вирок у справі №631/219/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104894305> (дата звернення: 28.09.2022).

40. Вирок Здолбунівського районного суду Рівненської області від 06.02.2023, справа № 562/1381/22, провадження № 1-кп/562/61/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108794872> (дата звернення 28.06.2023).

41. Кримінальні справи (з 01.01.2019); Злочини проти основ

національної безпеки України; Колабораційна діяльність. Вирок у справі №584/313/22 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104534680> (дата звернення: 28.09.2022).

42. Українське суспільно-політичне інтернет-ЗМІ «Українська правда»: запит «колаборація». URL : <https://www.pravda.com.ua/tags/5b1ab7068ab84/> (дата звернення: 28.09.2022).

43. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Page/10> (дата звернення 07.07.2023).

44. Mede for minds. УПЦ (МП) – незалежна церква чи колаборанти в рясах? URL : <https://www.dw.com/uk/upc-mp-nezalezna-cerkva-ci-kolaboranti-v-rasah/a-64050492> (дата звернення 28.06.2023).

45. Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суд Житомирської області від 05 липня 2022 року, справа № 285/1214/22, провадження № 1-кп/0285/359/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105091537> (дата звернення 28.06.2023).

46. Телеграм-канал Дніпро Оперативний UA| Війна. На в'їзді до Києва прикордонники виявили десятого від початку року проросійського священнослужителя з Кривого Рогу. URL : https://t.me/dnepr_operativ (дата звернення 28.06.2023).

47. Український фінансово-бухгалтерський портал: Оновлено актуальний перелік окупованих територій для виплат переселенцям (станом на 23.09.2022 р.) URL : <https://news.dtki.ua/society/community/76597-aktualnii-perelik-okupovanih-teritorii-dlya-viplat-pereselencyam-standom-na-23092022-r> (дата звернення: 28.09.2022).

48. Лавренюк С. Верховна Рада посилила відповідальність за колабораціонізм. Голос України. URL : <http://www.golos.com.ua/article/357802> (дата звернення: 12.04.2022).

49. Дика С. А. Методика СБУ у розслідуванні злочину, передбаченого ст. 113 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6, том 1. С. 216–220.

50. ФОНДОВА ЛЕКЦІЯ з дисципліни «Актуальні проблеми та організація попередження правопорушень». Тема «Зміст та напрями профілактичної діяльності органів внутрішніх справ». Київ 2014. URL : https://www.naiaiu.kiev.ua › files › profil_diyal (дата звернення 06.07.2023).

51. Роз'яснення деякі питання організації роботи ОМС в умовах воєнного стану. Міністерство розвитку громад та територій України правова група офісу підтримки реформи з децентралізації мінрегіону. ТОВ «Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», 2023. ТОВ «ЛІГА ЗАКОН», 2023.

52. Про Службу безпеки України. Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення 06.07.2023).

53. СБУ закликає українців повідомляти про зрадників і колаборантів на Миколаївщині та Херсонщині. Служба безпеки України. URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zaklykaie-ukraintsiv-povidomliaty-pro-zradnykiv-i->

kolaborativ-na-mykolaivshchyni-ta-khersonshchyni (дата звернення 11.07.2023).

54. У поліції розповіли, скільки заявок про колаборантів у чатбот єворог надіслали українці. ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ не підводимо з 1994 року. URL : <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/u-politsiji-rozpovili-skilki-zajavok-pro-kolaborativ-u-chatbot-jevoroh-nadislali-ukrajintsi.html> (дата звернення 11.07.2023).

55. Місцеві ради різних рівнів Тернопільщини виступають за посилення боротьби з колаборантами. Політична партія слуга народу. URL : <https://sluga-narodu.com/ze-zhinky-daydzhest-za-tyzhden-2/> (дата звернення 11.07.2023).

56. Ткач Ю. О. «Сучасні питання дезінформації в умовах війни». Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Сучасні інформаційні технології в діяльності Національної поліції України». (м. Дніпро, 10 листопада 2022 р.). Дніпро: ДДУВС, 2023. С. 72.

57. Судимість. Правові наслідки судимості. Безоплатна правова допомога. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Судимість.Правові_наслідки_судимості (дата звернення 06.07.2023).

58. «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі». Закону України від 01.12.1994 № 264/94-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-вр#Text> (дата звернення 06.07.2023).

59. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 06.07.2023).

60. ФОНДОВА ЛЕКЦІЯ з навчальної дисципліни «Організація роботи підрозділів превентивної діяльності Національної поліції». Тема: «Індивідуально-профілактична робота дільничного офіцера поліції». Київ 2016. URL : <https://nni3.naiuu.kiev.ua> > ОРППДНП тема 7 (дата звернення 11.07.2023).

61. Березняк В. С., Грицай Ю. В., Плачков О. В., Юхимчук О. В. Профілактика насильства серед дітей та учнівської молоді: методичні рекомендації. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 22–23.

62. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2% D1%80#Text>.

63. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Націо– нальної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.

64. Методичні рекомендації щодо роботи з виявлення фактів колабораційної діяльності. Головне управління дергеокадастру в Івано-Франківській області. URL : <https://ivano-frankivska.land.gov.ua/info/metodychni-rekomendatsii-shchodo-roboty-z-vyavlennia-faktiv-kolaboratsiinoi-diialnosti/>.

Навчальне видання

**Юнін Олександр Сергійович
Березняк Василь Сергійович
Шаблистий Володимир Вікторович
Макашов Антон Володимирович
Каторкін Роман Анатолійович
Ткач Юлія Олегівна
Вільхова Єлизавета Миколаївна**

ЗАПОБІГАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації

Редактори, оригінал-макет –
*Є. В. Коваленко-Марченкова,
А. В. Самотуга, С. В. Лобань*

Редактор *Н. В. Леонова*

Підп. до друку 11.03.2024. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 4,2. Обл.-вид. арк. 4,5. Тираж – 35 прим. Зам. № 15/23-нп

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018